

Vladimira Ilić*Institut za etnologiju i antropologiju,
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu*

vladimira.ilic@f.bg.ac.rs

<https://orcid.org/0000-0002-0901-6653>

Protestni bitniš: politička komunikacija transparentima sa studentskih protesta 2024/2025 u Srbiji*

Apstrakt: Predmet ovog uvodnog rada jesu transparenti kao pretpostavljeni protestni *bitniš* – doslovno *bitan sitniš* – što će reći da s jedne strane predstavljaju propratna sredstva političkog opštenja „odozdo“ unutar značajnih političkih konteksta dok, s druge strane, bivaju indikatori subjektivno doživljene srpske političke stvarnosti učesnika protesta. Empirijska građa je prikupljena u periodu od decembra 2024. do marta 2025. godine, posmatranjem, beleženjem i fotografisanjem transparentata delimično na samom terenu, a delimično posredstvom medija. Istraživanjem je obuhvaćeno sedam većih protesta studenata i građana koji su se odigrali u univerzitetkim centrima Srbije: Beogradu, Novom Sadu, Kragujevcu, Novom Pazaru i Nišu. Namera ovog istraživanja nije da ponudi duboku i inovativnu analizu sadržaja transparentata sa navedenih protestnih skupova, već da, oslanjajući se na opštu teoriju komunikacije i, uže, političke komunikacije, ponudi jednu od mogućih klasifikacija obimne i „raštrkane“ empirijske građe uz propratne analitičke komentare, ne bi li se bar delimično sagledao potencijal transparentata kao do sada gotovo u potpunosti zapostavljenog predmeta naučnih istraživanja, te ponudile smernice za dalja, tematski raznolika i analitički temeljnija proučavanja konkretne političke komunikacije i/ili pojedinih odlika konkretnog studentskog pokreta.

Ključne reči: transparenti, protesti, politička komunikacija, studenti, građani, političari, Srbija

Uvod

Studentski protesti u Srbiji započeti krajem 2024. godine, spadaju među nove društvene pokrete s političkom agendom koji su po masovnosti i dužini

* Realizaciju ovog istraživanja finansijski je podržalo Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije u sklopu finansiranja naučnoistraživačkog rada na Univerzitetu u Beogradu – Filozofskom fakultetu (br. ugovora 451-03-137/2025-03/ 200163).

trajanja prevazišli prethodne istog tipa.¹ Društveni pokret je uopšteno određen kao „kolektivna, javna, dobrovoljna, masovna, manje ili više spontana akcija ljudi koja izrasta iz nezadovoljenih potreba, izražava određene sukobe interesa, pokreće rešavanje značajnih društvenih pitanja i stremi manjim ili većim društvenim promenama“ (Pavlović 1993, 275). Ovakvi pokreti – bilo novi ili oni, u odnosu na njih, stari (nekada radnički) – predstavljaju komunikacijske događaje i svrstavaju se u direktne oblike političke komunikacije.² Naumović razlikuje dva njena vida – političku komunikaciju shvaćenu u užem i širem smislu. Prvi tip podrazumeva da je razmena političkih poruka (stavova, sudova, uverenja, ideologija itd.), koja se odvija među učesnicima komunikacije, svesna i namerna (Naumović 1995, 44). Slično, pojedini teoretičari medija i komunikacija podvlače intencionalnost političke komunikacije određujući je kao svrsishodnu ili ciljanu komunikaciju o politici (McNair 2018, 3-4). Šire shvaćena, međutim, to jeste svaka komunikacija koja je makar samo protumačena kao politička, odnosno, „svaka razmena poruka u okviru koje makar jedan od učesnika šalje, ili mu se pripisuje da šalje, to jest prima, ili ima utisak da prima, političku poruku“ (Naumović 1995, 44). Specifičnost protesta jesu izvaninstitucionalni kanali za izražavanje političke moći i slanje političkih poruka (Kavain 2019, 123). Oni predstavljaju složenu (komunikacijsku) pojavu, koja funkcioniše kroz sinergiju njegovih komponenti (svih vidova otpora i borbe korišćenih tokom i oko skupova), među koje se ubrajaju i transparenti. „Pisani tekst“ je, kako Lič (2002, 28) jednostavno konstatuje, „transformacija govora“, odakle se na ovom mestu transparenti određuju kao sažeta forma transformisanih misli, uverenja, stavova, vrednosti njihovih stvaralaca i nosilaca – bilo verbalnom (pisanom), slikovnom ili kombinovanom formom. Šire posmatrano, u ovom istraživanju transparenti se tretiraju kao protestni *bitniši*.³ Kovanica doslovno znači *bitan sitniš*.⁴ Ali, *bitno* za šta i *sitno* spram čega? U uvodnom poglavlju pokušaću da ukažem prevashodno na ovo drugo – u kontekstu samog fenomena protesta te i stanja njihove ispitivanosti u nauci – dok se nadam da će, nakon uvoda u ovom poglavlju, deo rada koji se odnosi na klasifikaciju

¹ Za pregled studentskih otpora od 1945. do 1990. god. vidi: Cvetković i Bondžić 2017, a za potonji period, na primer: Prosic-Dvornic 1993, 2020 (1998); Tomić 2009; ali i Petrović Trifunović 2017; Petrović 2018.

² Za teorijsko upoznavanje i rekonceptualizaciju značenja novih društvenih pokreta korisno je videti prvo poglavlje zbornika *Novi društveni pokreti: od ideologije do identiteta* (Johnston, Laraña and Gusfield 1994), a za šire upoznavanje i čitav zbornik (Laraña, Johnston and Gusfield 1994).

³ Kreator ovog pojma je, nažalost, meni nepoznat; pojam sam jedini put čula u privatnom razgovoru kada ga je upotrebio prijatelj koji nema sećanje o njegovom izvoru/poreklu.

⁴ Pri čemu ova dva pojma ne treba shvatiti kao antonime.

transparentata praćen kraćim analitičkim komentarima pružiti osnove za uočavanje pojedinih aspekata njihove bitnosti.

Nema potrebe puno obrazlagati to da se političko opštenje na protestima čini različitim verbalnim i neverbalnim sredstvima kojima se skreće najviše pažnje onih prema kojima je komunikacija usmerena – od što masovnijih okupljanja na javnim mestima, preko organizovanja programa (javnih govora i performansa) do korišćenja svih raspoloživih auditivnih sredstava za proizvodnju buke (ljudskih glasova, instrumenata, pištaljki, ozvučenja itd.) i verbalno-vizuelnih sredstava za slanje poruka (nalepnica, plakata, transparentata, bedževa). Studentski i građanski protesti koji su okvir ovog istraživanja pokazuju da u datom kontekstu tišina biva snažnija poruka kada probija iz ogromne mase ljudi nego li buka te mase, isto kao što se beleže primeri da se jaka poruka šalje praznim transparentima (Marjanić 2010).⁵ Ali u svemu tome, masa ne ostaje samo nužni uslov političke komunikacije u ovakvim kontekstima, već poruka sa potencijalom najvećeg efekta (v. Mesić 2009, 81) – ona u političkim kontekstima (ceremonijama, stranačkim mitinzima, demonstracijama) predstavlja simbol za sebe (v. Đorđević J. 1993, 1040). U sveukupnosti protesta i sociopolitičkog konteksta, van koje je stvarni ili potencijalni uticaj/značaj transparenta nemoguće tumačiti, oni predstavljaju tek jedno i *prateće sredstvo komunikacije* s ograničenim realnim/praktičnim uticajem po same političke promene koje su cilj svake pobune.

Slično nagoveštava i preliminarni pregled literature proizvedene u društveno-humanističkim naukama. Moglo bi se ustvrditi da antropologija i njoj srodne discipline (sociologija i politikologija, recimo), koje bi se očekivano interesovale za transparente kao sredstvo javnog političkog opštenja nameњeog neposrednom uticaju (Callies 2023, 959), posmatraju ovaj medijum kao protestni i, u naučnom smislu, predmetni sitniš – ne kao nebitni, ali sporedni, propratni medijum. I pored, reklo bi se, duge tradicije koje transparenti imaju u evropskim društvima (s obzirom na njihove preteče koje se najkasnije nalaze u srednjovekovnim zastavama i barjacima korišćenim u javnim, najpre ceremonijalnim povorkama i vojnim prilikama⁶) i uprkos uočenoj moći da u pojedinim situacijama izazovu čak i diplomatske tenzije (Miklavcic 2008)⁷, naučnici se nisu upustili u temeljna, sistematična i fokusirana istraživanja ovog medijuma. Do sada, koliko mi je poznato, u domaćim istraživanjima deo su etnografija

⁵ O dizajnu protesta vidi, na primer: Hatuka 2018.

⁶ A, kako se tvrdi, vojne ambleme su još Asirci, Rimljani i Egipćani pravili od čvrstih predmeta i nosili pričvršćene na motkama (Eve 1908, 392).

⁷ Transparent „IX korpus se vratio“ koji se 2002. godine pojavio na fudbalskom stadionu tokom utakmice između Slovenije i Italije, bio je povod za antropološko istraživanje sećanja na traumatske događaje i nacionalni identitet u pograničnom području (Miklavcic 2008, 440-441).

studentskih protesta poslednje decenije prošlog stoleća (Prosić Dvornić 1993), te interesovanja za vizuelno medijsko uokviravanje protesta *Protiv diktature* 2017. godine (Krstić, Milojević i Kleut 2018), ili se pominju, recimo, u okviru razmatranja značaja i značenja šetnji tokom studentskih protesta početkom 1990-ih kao kreativne dopune i, zajedno sa bedževima, muzikom i bukom, kao elementa u stvaranju „karnevalske atmosfere“ tadašnjih studentskih protesta (Tomić 2009, 213-214), s tim da nešto pažnje jeste posvećeno i njihovim opštijim tematskim sadržajima (Tomić 2009).⁸ Nešto veće, ali fokusirano interesovanje javlja se za transparente koji se koriste kao sredstvo opštenja sa tribina fudbalskih stadiona i to među lingvistima koji ističu da transparenti „integrišu više semiotičkih modaliteta i resursa sa višestrukim komunikativnim ciljevima“ među kojima su i „različiti oblici izražavanja solidarnosti ili (političkog) protesta“ (Callies 2023, 959).

Ovaj etnografski rad se temelji na prikupljanju materijala, na beleženju i fotografisanju (sadržaja) transparentata na terenu, na protestima u Beogradu i Kragujevcu, kao i posredstvom medija kada su u pitanju protesti u Novom Sadu, Novom Pazaru i Nišu.⁹ Naime, njime je obuhvaćeno sedam protesta u navedenim gradovima: zajednički protest poljoprivrednika i studenata u Beogradu na Trgu Slavija 22.12.2024.; zatim dvadesetčetvoročasovna blokada Autokomande u Beogradu 27.01.2025.; protest koji je usledio u Novom Sadu 01.02.2025. pod nazivom *Na 3 mosta*; te protest u Kragujevcu 15.02.2025. nazvan *Sretnimo se na Sretenje*; novopazarski protest 27.02.2025. *Pohitajte u Pazar*; niški koji je održan 01.03.2025. pod nazivom *Studentski edikt* i, za sada najmasovniji, protest *15. za 15* održan 15.03.2025. u Beogradu. Istraživanje je direktna posledica uviđanja *brojnosti i raznolikosti* sadržaja transparentata od trenutka kada su učestalije počeli da se pojavljuju na ulicama i trgovima gradova i mesta širom Srbije krajem 2024. godine. Jedan od preliminarnih uvida stečenih participativnim posmatranjem jeste da demonstranti imaju *potrebu* da kažu, da imaju *šta* da kažu, a da to što govore, u znatnoj meri govore na različite *načine*. Govorenje transparentima je govorenje tzv. običnih ljudi u javnosti (v. Arato and Choen 2017, 285). Žikić ih određuje kao „amorfnu masu koja može imati odgovarajuća obeležja, poput ‘birača’ ili ‘birač-

⁸ Vrlo kratko o sloganima i njihovom značenju tokom studentskih protesta 1968. god. vidi: Kanzleiter 2009, 34. Osim literature o protestima u Srbiji postoji i obimna literatura o studentskim protestima u Hrvatskoj, posebno 2009. i 2016. godine (Mesić 2009; Petrović 2011; Čulig, Klasnić, Jakšić, Lucić i Novoselac 2013; Kovačić 2014; Đukić 2017).

⁹ Obilje transparentata viđenih na različitim protestima širom Srbije dostupno je na veb stranici: <https://protestografija.cloud/>. Takođe, značajan izvor predstavljaju i studentski prenos protesta na veb stranici *Blokada INFO*: https://www.youtube.com/@blokada_info/videos, kao i mnogi novinski članci dnevne opozicione štampe poput, recimo, *Danasa* i *Nove S*.

kog tela', 'patriota' i 'izdajnika', i podržavaoca i oponenata " , a među kojima su i oni koji sagledavaju sebe kao „distinktivne individue“ s potrebom i voljom da utiču na tok društvenih zbivanja (Žikić 2013, 60). U sociopolitičkim kontekstima poput protesta, heterogena protestna grupa se može prepoznati, populističkim rečnikom označena, kao tzv. običan narod koji stoji nasuprot profesionalnim političarima (Kejnovan 2009, 1036). Kako bilo, glasovi građana koji učestvuju na protestima predstavljaju političko opštenje „odozdo“ – neformalna mišljenja u javnoj sferi (v. Habermas 2012, 321).¹⁰ Ono se tretira kao političko, naprosto zato što se javljaju usred sociopolitičkih previranja u zemlji, odnosno, u užem kontekstu masovnih političkih skupova u okviru kojih se odvijaju oba ranije naznačena vida komunikacije. Kako je reč o komunikaciji protestanata posredovanoj specifičnim medijumom, nije zgoreg nanovo naznačiti da komunikacija u širem smislu – kojom, mišljenja sam, treba tumačiti komunikaciju posredovanu jednim delom transparenta – predviđa da se njome obuhvati „svaka javna ili javnosti dostupna razmena intencionalno nepolitičkih poruka između nepolitičkih aktera, koja u javnosti bude protumačena kao politička, ili izazove dokazive političke posledice“ (Naumović 1995, 44). Takođe, termin *političko* se razumeva u jednom od značenja koje podvlači Žorž Balandije. Naime, sadržaji transparenta (i same poruke i izdvajanje grupa kojima su one namenjene) tretiraće se kao izraz političke *svesti* jer, kako kaže autor, ona „nalaže da se u razmatranje uzmu načini tumačenja i opravdavanja kojima se pribegava u političkom životu“ (Balandije 1997, 45). Unutar komunikacijskih događaja obeleženih izražavanjem sukoba interesa, ona je bliska *stavu*, ne u tradicionalnom smislu obitavanja stavova u umovima pojedinaца (Gergen 1997, 219) i ne toliko stavu kao unapred ustanovljenoj poziciji, kao opštoj i relativno trajnoj vrednosnoj proceni neke pojave, predmeta, ličnosti (Viser i Klark 2009, 1373), već pre stavu kao „usvajanju pozicije unutar neke konverzacije“ (Gergen 1997, 219).

Namera ovog istraživanja nije da ponudi duboku i inovativnu analizu sadržaja transparenta sa navedenih protestnih skupova, već da, oslanjajući se na opštu teoriju komunikacije i, uže, političke komunikacije, ponudi jednu od mogućih klasifikacija obimne i „raštrkane“ empirijske građe uz propratne analitičke komentare, ne bi li se bar delimično sagledao potencijal transparenta kao, do sada gotovo u potpunosti zapostavljenog, predmeta naučnih istraživanja, te ponudile smernice za dalja, tematski raznolika i analitički temeljnija proučavanja konkretne političke komunikacije i/ili pojedinih odlika konkretnog studentskog pokreta.

¹⁰ Bilo da ih smatramo delom političke kulture ili javnog mnjenja koje se, prema Hejvudovom razumevanju, međusobno razlikuju time što prvu odlikuju trajna uverenja i vrednosti, a drugo reagovanja na dnevopolitičke probleme (Hejvud E. 2004, 381); o javnom mnjenju vidi odgovarajuće poglavlje ili čitavu Habermasovu poznatu studiju o javnoj sferi (Habermas 2012).

Šema političke komunikacije: kategorije, elementi i politički akteri

S namerom da ponudi smernicu za istraživanja političke komunikacije i načini opšti obrazac za njenu analizu, a smatrajući opštu šemu komunikacije Harolda Lasvela korisnim polazištem, Slobodan Naumović proširuje i rekatégorizuje njene elemente. Time nastoji da ukaže na visok stepen međuzavisnosti elemenata političke komunikacije, a koja u najelementarnijem obliku proističe iz pretpostavljenih dvaju osnovnih funkcija političke komunikacije: prenošenja političkih informacija i ostvarivanja političkih ciljeva¹¹ (Naumović 1995, 44-45).

Politička komunikacija u Naumovićevom radu određena je kao „svaka simbolički posredovana razmena političkih poruka, ili poruka koje imaju političke posledice, između različitih *aktera* koji u okviru nekog političkog sistema svesno ili nesvesno učestvuju u političkom procesu“ (Naumović 1995, 44). Ona obuhvata nekoliko ključnih elemenata bilo koje komunikacije pa tako i one koja je označena kao politička. Prvo, komunikacija predstavlja *razmenu* (političkih) poruka koju pojedini autori određuju kao *recipročnu* (Lič 2002, 13; Đorđević T. 1993, 493), a kao takva, ona predstavlja proces (Đorđević T. 1993, 493). Eriksen podseća da pojam „reciprocitet“ doslovno znači „uzajamnost“, a da ga antropolozi koriste u nešto specifičnijem značenju, kao „razmenu, trampu u širokom smislu“ (Eriksen 2014, 115) – od dobara i usluga preko različitih vidova gostoprimstva do savremenih formi poklanjanja i čaščavanja – bilo da predstavlja izraz poverenja ili „direktni obračun“ (Eriksen 2014, 121).

Bilo koju razmenu mogućom čini učešće najmanje dva aktera u interakciji: pošiljalac poruke i primalac poruke.¹² *Pošiljalac* je, razume se, onaj ko šalje poruku, a ovu kategoriju Naumović proširuje elementima formulisanim pomoću pitanja: sa kojim stavom prema poruci to čini, i sa kojim ciljevima (Naumović 1995, 44)? Stav predstavlja perspektivu autora poruke,¹³ način na koji ju je iskazao u smislu vrednosne usmerenosti ili orijentacije poput, generalno govoreći, pozitivne, negativne ili neutralne (Manić 2017, 19). Analogno ovoj kategoriji komunikacije, *primalac* je onaj kome je poruka upućena, a prati ga pitanje: sa kojim posledicama, odnosno, koji su efekti (Naumović 1995, 44)? Oni koji šalju poruke vrše

¹¹ Autor u nastavku tvrdi da akteri u političkoj komunikaciji teže da sjedine ove dve funkcije tako što nastoje da „sam čin prenošenja informacija pretvore u sredstvo ostvarivanja političkih ciljeva“, a za šta potkrepljenje nalazi u domaćim TV dnevnicima devedesetih godina prošlog veka (Naumović 1995, 45), što se kao praksa prepoznaje i danas.

¹² Što ujedno čini tri *osnovna* elementa Lasvelovog određenja komunikacije, koja slede još dva *prateća* elementa: kanali kojima se poruka šalje i posledice koje poruka uzrokuje (Naumović 1995, 44). Za kraći koristan pregled elemenata društvene komunikacije v. Manić 2017, 18-26.

¹³ Korisno je videti pristup analizi mimova koji je uradila Limor Šifman a koji se tiče upravo komponente stvaraoaca i pošiljaoca ove forme komunikacije (Shifman 2014, 40).

svesnu ili nesvesnu procenu onih koji ih u datom kontekstu primaju, te su željene posledice poruka koje kreira pošiljalac oblikovane saznanjima i predstavama o onome ko dekodira poruke, odnosno, anticipacijom primaočevih stavova i uverenja u najširem smislu, a same posledice (recimo, uspešnost ili uzaludnos), razume se, proveravaju se u reakcijama primaoca tokom daljeg procesa komunikacije (v. Hajmz 1980, 51). Međutim, „pitanje efekata je pitanje velike složenosti i beskrajnih kontroverzi“ s obzirom na to da ih je izuzetno teško empirijski istražiti a da odnos primaoca poruke prema njenom sadržaju može biti dvosmislen i da to čime je razumevanje uslovljeno može ostati nejasno (McNair 2018, 11; Manić 2017, 23).

Do sada puno puta pomenuta kategorija *poruke* jeste ono šta se šalje. U političkoj razmeni, ona se odnosi na najrazličitije sadržaje ili teme. Sistematizacija tih raznolikih sadržaja nije jednostavan zadatak zbog čega Naumović predlaže da se u tom postupku pođe od „opozicije između opštih, emotivnih i subjektivnih sadržaja, i posebnih, racionalnih i objektivnih“ (Naumović 1995, 46).¹⁴ Međutim, nezahvalnost sistematizacije sadržaja poruka, barem kada je reč o skupu onih koje šalje heterogena i brojna grupa pošiljalaca iako okupljena oko načelnih zajedničkih ciljeva, najpre leži u kompleksnoj „prirodi“ poruke, to jest u činjenici da je satkana od međuzavisnosti pojedinih ili svih elemenata političke komunikacije. Tako, služeći se Hajmzovom formulacijom, može se reći da u zavisnosti od stavljanja *težišta* na neku od komponenata (elemenata) političke komunikacije i zainteresovanosti za neku određenu funkciju takve razmene poruka, može zavisiti i tipologija i interpretacija sadržaja (v. Hajmz 1980, 33, 50-53). Jedan od važnih elemenata međuzavisnosti jeste forma/oblik poruke što nas vodi do poslednje, šemom izdvojene kategorije – *komunikacionog konteksta*. On je određen pomoću dva elementa: kanala preko kojeg se politička poruka prenosi, i uslova u kojima se to čini (Naumović 1995, 44). Autor razlikuje *regulare* i *nererularne* uslove. Prvi obuhvataju sve od uobičajenih skupštinskih aktivnosti, stranačkih konvencija do izbora i sličnih političkih aktivnosti, dok drugi podrazumevaju događaje/pojave poput revolucija i građanskih i međudržavnih ratova (Naumović 1995, 60). U Naumovićevoj šemi, međutim, najrazrađeniji element, s obzirom na predmet njegovog istraživanja, jeste kanal preko kojeg se politička poruka prenosi. On kazuje o formi političke poruke, odnosno, „o njenom simboličkom okviru i pravilima organizovanja tog okvira – stilu, žanru (rodu) i retorici“ (Naumović 1995, 50). U ovom delu svog rada, on posebnu pažnju posvećuje političkom simbolu kao „najelementarnijem nosiocu značenja“ pružajući dragocene informacije o vrstama političkih simbola,¹⁵ strategijama njihove upotrebe i funkcijama koje ostvaruju u okvirima

¹⁴ A sam se fokusira na političke mitove i ideologije.

¹⁵ Određenih u užem smislu (već utvrđeni državni i stranački simboli) i širem smislu (pored navedenih, ovi obuhvataju i sve predmete, osobe i pojave koje mogu preneti političke poruke) (Naumović 1995, 50).

političkih komunikacija, te izdvajajući tri osnovne forme prenošenja poruka upravo razvrstavajući ih prema zastupljenosti dvaju vrsta političkih simbola (Naumović 1995, 50-52). Za ovo istraživanje koje će tek notirati najvažnije političke simbole, dragoceno je i razlikovanje pojave usvajanja ili preuzimanja već postojećih simbola, od stvaranja novih simbola ili pridodavanja novih značenja starim simbolima. Takođe, kada govorimo o formi prenošenja poruka, tj. obliku komunikacijskog čina, konkretno, o tome *kako* je poruka na transparentima iskazana u formalnom smislu, govorimo o verbalnoj i neverbalnoj tj. slikovnoj formi¹⁶ – bila to fotografija, crtež, slika ili trodimenzionalni objekat (v. Prosic-Dvornic 1993, 134) – i, svakako, kombinaciji ove dve. Većini poruka posredovanih ovim medijumom, svojstven je indirektan vid komunikacije koji grupa autora određuje kao iskazivanje misli dvosmisleno, „umotano“, kreativno, čime se pojačava poruka i povećavaju mogućnosti i opseg onoga što se njome može saopštiti (Hendry and Watson 2001, 2). U tome, simboli imaju važnu ulogu i ovde će biti korišćeni u značenju „konkretizacije neke apstraktne ideje“ kao i u značenju „arbitrarnog znaka“, odnosno proizvoljnog pridodavanja značenja bilo političkog bilo kulturnog nekom predmetu, pojavi, ličnosti (Đorđević J. 1993, 1037-1038; Naumović 1995, 50). Đorđevićeva navodi da je simbol „osnovni oblik organizovanja, doživljavanja i izražavanja subjektivne i objektivne realnosti, nesvesnog i svesnog, imaginativnog i racionalnog, psihičkog i socijalnog domena egzistencije“, a kao njegovu osnovnu funkciju izdvaja to da on „obeležava, izražava neku drugu realnost i spaja sve one na koje se odnosi“ (Đorđević J. 1993, 1038). Kada je reč o političkoj „realnosti“, grupa autora predlaže njeno posmatranje kao skupa triju kategorija: *objektivne* političke stvarnosti (koja se odnosi na „političke događaje kako se zaista dešavaju“); *subjektivne* političke stvarnosti (što bi bila „stvarnost“ političkih događaja onako kako ih opažaju akteri i građani“) i *konstruisane* političke stvarnosti (koja označava događaje onakvima kako o njima izveštavaju mediji, a koja se smatra ključnom za pređašnju, kategoriju subjektivnog opažanja i doživljavanja) (Kaid *et al.* prema McNair 2018, 12). U ovome je naznačeno nekoliko političkih aktera koje, spram polja i konkretnih predmeta svojih istraživanja, naučnici različito određuju političke aktere koji razmenjuju poruke. Tako pomenuti autor, Mekner, definiše političke aktere kao „pojedinca koji teže da, kroz organizaciona i institucionalna sredstva, utiču na proces donošenja odluka“ (McNair 2018, 5). Oni se okupljaju u stranačke organizacije tj. političke partije, i nestranačke organizacije koje imaju određene političke ciljeve. Potonje deli u tri grupe: javne organizacije,¹⁷ grupe

¹⁶ Svesno izbegavam termin *vizuelno* za opis slikovnih elemenata, jer i sami verbalni iskazi neretko predstavljaju posebne vizuelne kreacije bilo u funkciji slanja dvostrukih poruka, isticanja određenih pojmova, ili pretežno estetskoj.

¹⁷ Poput sindikata, udruženja potrošača, profesionalnih udruženja, nevladinih organizacija, korporativnih lobističkih grupa (McNair 2018, 6-10).

za pritisak,¹⁸ i terorističke organizacije¹⁹ (McNair 2018, 6-10). Prema opštoj podeli na one koji imaju institucionalizovanu političku moć i one koji je nemaju, Naumović razlikuje *političke ličnosti* što mogu biti poslanici, ministri, premijeri, predsednici, i *političke institucije* poput država i vlada, odnosno, *ličnosti s političkim svojstvima* što su, najšire određeno, birači (Naumović 1995, 44). To su, terminologijom koju Mekner bira, građani ili *publika*. Kao njihova sredstva komunikacije on uočava blogove, društvene mreže, građanski žurnalizam, učešća u anketama (javno mnjenje) i sl. (McNair 2018, 5). Skladno stavu da je ubeđivanje svrha svih političkih komunikacija, publiku izdvaja kao ključnu u tom procesu – one bez koje se ne može govoriti o relevantnosti političkih poruka. U političkoj komunikaciji koja je vezana za nove društvene pokrete i koja se odnosi na saopštavanja aktera koji imaju institucionalizovanu političku moć, od izuzetnog značaja jesu mediji. Medijske organizacije, kao treći akter u komunikacijskoj razmeni, kako je Mekner sagledava, funkcionišu kao *prenosioci* političke komunikacije i *pošiljaoci* političkih poruka, što znači da su u prvom slučaju poruke kreirane izvan, a u drugom unutar medijskih organizacija (McNair 2018, 10-11). U odnosu politike i medija koji obeležava pitanje moći, prvi slučaj bi se mogao tretirati kao posledica moći nad medijima, a drugi kao moć samih medijskih organizacija (Street 2003, 6).

Kontekst istraživanja: kratak presek političke „stvarnosti“ na prelazu 2024-2025. u Srbiji

U skorijoj istoriji Srbije – onoj i pre uvođenja višepartijskog sistema, a naročito nakon toga – organizovani su protesti vođeni ekonomskim, socijalnim, političkim, ekološkim neslaganjima i drugim u javnosti detektovanim problemima. Više građanskih protesta organizovano je od 2012. godine kada je, sa Srpskom naprednom strankom, trenutni predsednik Republike Srbije Aleksandar Vučić dobio, i sve više učvršćivao svoju poziciju političke moći.²⁰ Najkasnije od tada, srpsko društvo je ono u kojem institucije ne poštuju svoje građane (v.

¹⁸ Od prethodnih, ove su „manje institucionalizovane i otvorenije ‘političke’ u svojim ciljevima“ i usmerene su ka rešavanju pojedinačnih problema, te ih prepoznavamo kao učesnike antiratnih, antinuklearnih, ekoloških i drugih pokreta i lobija (McNair 2018, 6-10).

¹⁹ Grupe koje za ostvarivanje političkih ciljeva koriste terorističke taktike (McNair 2018, 6-10).

²⁰ Da podsetim, 2012. god. Vučić postaje potpredsednik Vlade RS a nepune dve godine kasnije i njen predsednik, dok nakon izbora održanih aprila 2017. god. postaje predsednik RS, što ostaje do danas (nakon započinjanja tekućeg mandatnog perioda 2022. god.).

Margalit 1998), te u kakvom je postojanje osetnih društvenih i političkih tenzija neminovnost, bili građani toga svesni u manjoj ili većoj meri. Stanje društva se u javnom diskursu mahom definiše kao društvenopolitička kriza a – ograničicu se na unutardržavni kontekst – s obzirom na tzv. hibridni režim (v. Morlino 2009) vladajuće političke strukture, odnosno, njenog lidera Vučića, takođe u javnosti neretko obeleženog atributima autokrate i populiste (v. Arato and Cohen 2017).²¹ Neki od većih protesta, koji tek delimično oslikavaju naznačene tenzije, bili su otpori pružani izgradnji tzv. Beograda na vodi još u prvim godinama njegovog premijerskog mandata, zatim protesti *Protiv diktature* (2017. god.), ekološki protesti protiv kopaanja litijuma (od 2021. god.), protesti *Srbija protiv nasilja* (2023. god.) i dr. Protesti koji predstavljaju uži kontekst ovog istraživanja započinju krajem prošle godine, neposredno nakon iznenadnog pada betonske nadstrešnice sa zgrade Železničke stanice u Novom Sadu prvog dana novembra 2024. godine, rekonstruisane u okviru državnog projekta, a pod kojom je živote izgubilo ukupno šesnaest osoba. Iako konkretni studentski i građanski protesti koji nisu bili usmereni na smenu vlasti deklarativno – kroz formulisane zahteve oko kojih su se okupili i za čije ispunjenje se bore²² – oni jesu (većinom svojih zahteva) posredno usmereni protiv praktične politike koju sprovode predstavnici vlasti, a koja predstavlja segment srpske političke stvarnosti. Praktična politika je, prema Hejvudovom razumevanju, određena vezom: *namere* koja predstavlja stav vlade jedne države koji se izražava proklamovanjem onoga šta će učiniti; *delovanja* u smislu onoga što vlada zaista čini a što se očituje kroz njeno ponašanje; i *rezultata* koji se odnose na posledice delovanja vlade, odnosno, na uticaj koje to delovanje ima na društvo u celini (Hejvud E. 2004, 738). Upravo ovako shvaćena politika vladajućeg režima i njihove potonje reakcije na reagovanja građana na događaj u Novom Sadu, jesu povod manje i više masovnih protesta koja se odvijaju širom Srbije u trenutku nastajanja ovog teksta. Konkretno, njihov povod – a istovremeno i konteksti istraživanja – nije samo upitne regularnosti sprovedena rekonstrukcija i prevremeno puštanje u upotrebu adaptirane javne zgrade (što se ovde razumeva kao *delovanje vlade* tj. njenih predstavnika), a pod čijom nadstrešnicom se ugasilo šesnaest života (što se ovde razumeva kao *posledica činjenja*)²³; već su to i načini reagovanja

²¹ Na primer, vidi: <https://www.danas.rs/svet/odmah-posto-je-kikl-dobio-mandat-autokrata-vucic-se-javio-za-rec-svajcarski-dnevnik-o-pretnjama-po-balkan-od-nove-vlade-austrije/>; <https://nova.rs/vesti/svet/trampova-pobeda-odusevila-desnicare-i-populiste-medju-njima-je-i-srpski-autokrata-vucic/>.

²² Za spisak zahteva uz više informacija, npr. vidi: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/koji-su-zahtevi-studenata/>; <https://nova.rs/vesti/drustvo/ovo-su-svi-zahtevi-studenata-evo-koji-nisu-ispunjeni/>.

²³ Do poslednjeg – beogradskog protesta sredinom marta – bilo je petnaest preminulih osoba od ukupno sedamnaestoro teže povređenih (te otuda i naziv skupa izražen

tumačeni kao izostanak očekivanih, „pravih“ i pravovremenih reakcija vlasti i nadležnih institucija na sve elemente ovog događaja (što bismo mogli obeležiti kao *nečinjenje*) kao i reakcija na reakcije građana na događaj u Novom Sadu.²⁴ U tom smislu, politička komunikacija između predstavnika vlasti i nepolitičkih aktera otpočinje s prvim javnim obraćanjima i reakcijama državnika, tačnije, odsustvom blagovremenog i odgovornog ponašanja političkih funkcionera i nadležnih državnih institucija, a što doprinosi transformaciji *sumnje* građana u *uverenje* u neadekvatno i protivzakonito postupanje u pogledu sprovođenja projekta, protiv čega prvo dižu glas opozicija i građani, a onda i studenti – počinjući u javnosti da *tragediju* nazivaju *zločinom*. Shodno tome, uz lančanu reakciju blokada fakulteta širom univerzitetskih centara Srbije od kraja prošle godine, formiraju se studentski zahtevi od kojih je najsporniji onaj koji se tiče javne dostupnosti celokupne dokumentacije u vezi sa rekonstrukcijom koju je najavio sam predsednik RS i koja je polovinom decembra prošle godine počela da se objavljuje na sajtu Vlade RS, a za koju nezavisna ekspertska tela, koja je proučavaju, tvrde da nije celokupna.

Klasifikacija transparentata kroz kategorije političke komunikacije s analitičkim komentarima²⁵

Građa je klasifikovana pomoću kategorija političke komunikacije unutar kojih se vrši sistematizacija koja je zamišljena da služi kao polazna tačka bu-

ciframa u značenju „petnaesti za petnaestoro“); nakon kojeg je preminula još jedna osoba od dve teško povređene.

²⁴ Ono se tiče javnih iznošenja, kako se ispostavlja, neistina u vezi sa rekonstrukcijom nadstrešnice (ovde se pre svega misli na prvu reakciju predstavnika vlasti koji su poricali da je na nadstrešnici bilo radova, tj. da je bila deo projekta rekonstrukcije, iako su fizičke promene na njoj bile vidljivije, a kasnije su i sami predstavnici prestali poricati da je intervencija i na tom delu zgrade bilo), zakasnelih ostavki političkih funkcionera, od kojih su neke obeležile odricanje od odgovornosti (ministra građevine Vesića), neadekvatnom reakcijom tužilaštva, netransparentnošću dokumentacije u vezi sa (među)državnim projektom rekonstrukcije pruge i staničnih zgrada, kao i nasilje nad stanovništvom tokom odavanja pošte preminulima uz čutnju i blokadu saobraćajnica, a za koje se u javnosti tvrdi da su počinile osobe bliske vladajućoj partiji, kao i nasilja nad demonstrantima na masovnijim okupljanjima (npr. 5.11.2024. u Novom Sadu ispred Gradske kuće) itd.

²⁵ Sadržaj transparenta, tj. njegovo vizuelno predstavljanje je teško verno prevesti u regularan monohronni tekst (poput štampane verzije teksta), te su „slogani“ sa transparentata na ovom mestu kodirani, zbog čega je neophodno kraće uputstvo za njihovo što vernije predstavljanje, odnosno, čitanje. Oznake su sledeće: 1. novi red na transparentima, označen je kosom crtom u tekstu (znakom: /); 2. crvena boja na transparentima (bilo

dućim interpretacijama sadržaja. Listu transparentata, tj. slogana, fraza, verbalnih i likovnih iskaza koji su kao građa predstavljeni u ovom tekstu nikako ne treba tretirati kao konačnu. Ne samo da ovde nije predstavljen celokupan spisak koji je sačinjen na osnovu prikupljanja materijala na terenu – na skupovima i putem interneta – već ni ta dva dostupna vida prikupljanja ne pružaju sveukupnost materijala koji se mogao naći na javnim prostorima širom Srbije u naznačenom periodu, ali koje nikako nije mogao prikupiti jedan antropolog. Dalje, predloženo klasifikovanje konkretnih transparentata u jednu ili drugu grupu i podgrupu nije ono koje je jedino moguće, svakako, jer bi se mnogi transparenti istovremeno mogli naći na više mesta,²⁶ dok je u drugim slučajevima nemoguće na osnovu sadržaja transparentata načiniti pouzdano razgraničenje. To je naročito uočljivo prilikom sortiranja prema kategorijama pošiljalac i primalac za čiju pouzdanu klasifikaciju bi nedostajale informacije van samih sadržaja, recimo, o samim nosiocima transparentata i njihovim namerama. S tim u vezi, mnogi sadržaji su višeznačni u smislu da mogu funkcionisati kao da su namenjeni različitim grupama primaoca, te i s različitim stavovima i namerama načinjeni.²⁷

Klasifikacija transparentata prema tome ko šalje poruku

Odrediti ko šalje političke poruke naizgled deluje kao jednostavan zadatak, ako ni zbog čega drugog, a ono zato što to jesu protestanti, već naznačeni građani Srbije koji nemaju institucionalizovanu političku moć, okupljeni s namerom stvaranja pritiska na one koji je imaju da ispune već formulisane studentske zahteve. Međutim, pokušavajući da ih bliže identifikujemo kroz sam sadržaj transparentata i imajući u vidu i druga dva činioca kategorije pošiljaoca – s kojim stavovima kreiraju poruke na transparentima i s kojim konkretnim

da je njome označena reč ili vizuelni simbol: otisak dlanova i srca), u tekstu je pojačan (tzv. boldovanje); 3. otisak dlana je u tekstu predstavljen trima zvezdicama (znakom: ***), dok je srce predstavljeno jednom zvezdicom (znakom: *); stopala su predstavljena trima crticama (znakom: ---). Većina transparentata je napisana ručno, srpskim jezikom, ćirilničnim i latiničnim pismom. Ovde su svi predstavljeni pismom kojim je napisan i sam tekst.

²⁶ Što većinom nije učinjeno kako se ne bi suviše opteretio sam tekst.

²⁷ Primera radi, izjavna rečenica na jednom transparentu koja glasi: „Šta će meni diploma inženjera kad moje mesto čeka stranačkog funkcionera“, pomirljivim i pesimističkim tonom se obraća kolegama studentima, ali istovremeno kao podsetnik građanima i kolegama studentima na (obektivni ili subjektivno percipiranu) sociopolitičku realnost izrečenom u političkom kontekstu, upravo biva podstrek za borbu, te kao deo kritičke javnosti uperena je i protivnicima, odnosno, sadržajem se obznanjuje politička svest, stav koji je namenjena političkom establišmentu.

namerama – stvar se usložnjava u smislu da se grupa protestanata „raslojava“, tj. heterogenizuje. Pojedinci od kojih je satkana grupa se različito samo-identifikuju i jednim delom komuniciraju ističući različite apsekte sopstvenih identiteta, odnosno, kontekstualno se identifikujući. Ovde ću, tako, pokušati da pošiljaocima kao kreatorima poruka identifikujem kroz njihov odnos prema sebi samima kao učesnicima protesta, a koje biraju da koriste s određenim svesnim ili nesvesnim ciljevima. Drugim rečima, pokušaću da ih identifikujem u odnosu na njihovu manje ili više očiglednu participativnu društvenu poziciju ili ulogu.²⁸ Tako su prepoznati ljudi koji na protestima opšte iz pozicije studenata, građana i meštana, u doslovnom smislu stanovnika određenih gradova i mesta, te starosne dobi (mladi, stari/penzioneri, deca) ili porodičnih uloga (majka, ćerka, sin), te iz pozicije pripadnosti nekoj etničkoj grupi (Romi) ili subkulturnoj grupi (grobari), članstvu u nezavisnim udruženjima (folkloriši i sl.). Iako, izuzev maloletnih osoba, sve druge protestante možemo posmatrati kao birače, opštenje iz te pozicije je „raspršeno“, u smislu da može obuhvatati vrlo veliki broj poruka – sve one koje se odnose na detektovanje i tumačenje stvarnosti, među koje spadaju i one koje su upućene političkom establišmentu (vidi naredno potpoglavlje).

Studenti, kao zvanični organizatori i oni koji su viđeni kao glavni nosioci protesta,²⁹ spadaju u posebno identifikovanu grupu pošiljalaca. Međutim, u puno slučajeva, ne može se sa potpunom pouzdanošću tvrditi kojih protestanata su sami studenti autori, a koji predstavljaju saopštene doživljaje studenta od strane dugih građana ili su nastali kao izrazi podrške studentima. Neki od primera su sledeći:

RAČUNAJTE / NA NAS / **NE NA VLAST** ³⁰

MAMA, TATA / NE BOJIM SE / VELIKOG **BRATA** ³¹

²⁸ Time svesno nastojim da izbegnem bavljenje „latentnim tonovima“ poruka i apstraktnijim načinima učestvovanja. Konkretni primer bi moglo biti detektovanje pozicije žrtve koja bi se u određenim okolnostima mogla transformisati u poziciju agresora, a na osnovu jednog od mogućih tumačenja korišćenja izmenjenog stiha Balaševićeve pesme koji na jednom stransparentu glasi: „Polomili ste nam bagrenje“.

²⁹ Na terenu se pokazuju i kao autoritet građanima; na primer, kada su u Beogradu na protestu održanom 15.03.2025. stajali u Dečanskoj ulici iza barikada ograničavajući prolaz uz obaveštavanje protestanata da će prolaz, tj. pristup platou ispred Narodne skupštine biti otvoren tek posle 15 časova, a čime su pokušali da preduprede sukobe sa tzv. Čacijima – grupom koju su okupili nosioci vlasti, ljudi su se ćutke i bez otpora vraćali nazad. Naravno, ostaje otvoreno pitanje da interpretacija može ići i u pravcu delovanja straha, a ne (samo) autoriteta?

³⁰ Beograd, Trg Slavija

³¹ Beograd, Trg Slavija

MAŠINCI / PROTIV / MAŠINERIJE ³²
 FAKULTET / MISLI / KRITIČKI³³
 STUDENTSKI / **GLAS JAČI** / OD BETONA!!!³⁴
 VI VAŠE / DIPLOME / **KUPUJETE** / MI NAŠE / **NE PRODAJEMO**
SAMO / **STUDENT** / **SRBINA** / **SPAŠAVA**³⁵
NOBELOVCI / VRACAJU / POVERENJE / NA / **SRETENJE**³⁶
SNAGA / **TOPLINA** / **UPORNOST** / **DOBROTA** / **ENERGIJA** / **NADA** /
TOLERANCIJA / **INSPIRACIJA**³⁷
 NOBELOM / PROTIV / OSKARA³⁸
 TUŽILAŠTVO ĆUTI / STUDENTI SU LJUTI³⁹
 ŠTO SE TIČE MORALA / **MORALI SMO!**⁴⁰
HOĆEMO / **TEKTONSKE** / **PROMENE**⁴¹
MAMA / **DOBRO SAM!**⁴²
 BLOKADNA / REFORMA / POSLASTICA / U 4 SLOJA / pa u spratovima
 torte piše: OTKAZI / ZAPLENA / ZATVOR / LUSTRACIJA. A u potpisu: ZA-
 PRATITE / STUDENTE ZA VIŠE RECEPTA!⁴³

³² Viđen na protestim u više gradova Srbije. „Mašinar“, kolokvijalna skraćenica za Mašinski fakultet.

³³ Viđen na protestima u više gradova. Reč je o privatnom, Fakultetu za medije i komunikacije (FMK) Univerziteta Singidunum u Beogradu, čiji studenti aktivno učestvuju u raznim studentskim i građanskim protestima.

³⁴ Beograd, Trg Slavija

³⁵ U Novom Sadu transparent drži mlada osoba, može biti studentkinja, te je zato svrstan u ovu grupu, a mogao bi biti i u grupi onih koji podržavaju studenata. Isti je viđen i u Nišu, ali vizuelno drugačije osmišljen i formatiran (za njega fale informacije o crtežu).

³⁶ Isto kao i u prethodnom slučaju, transparent drži mladić, ali je nemoguće utvrditi da li je student ili ne.

³⁷ Uslikano u Kragujevcu, ali bez saznanja o nosiocu transparenta, što važi i za sledeći primer.

³⁸ Niš: <https://nova.rs/vesti/politika/ko-je-oskar-vucic-i-dalje-cuti-o-coveku-koji-naredjuje-njegovim-ministrima-i-upravlja-mafijom-u-srbiji/>

³⁹ Beograd, Trg Slavija

⁴⁰ Beograd, Trg Slavija

⁴¹ Niš; studentkinja drži transparent crne pozadine s nekoliko prikaza tekstonskih pomeranja.

⁴² Beograd, 15.03.2025.

⁴³ Beograd, 15.03.2025.

Zanimljivo je izdvajanje grupe pošiljalaca prema sopstvenom identifikovanju u odnosu na mesto iz kojeg dolaze na protestni skup, te ih uopšteno možemo označiti kao *građane i meštane*. Umrežavanje i ujedinjavanje građana raštrkanih širom Srbije kroz međusobnu podršku u pružanju otpora i omasovljenje konkretnih protesta čini ovu grupu izdvojenom. Tako imamo:

DOŠ'O **GARI** / DA SE **MAJE**⁴⁴

NOVI SAD / DOŠ'O U / **NIŠ** / DA SE OTCEPIMO / OD KORUPCIJE⁴⁵

POHITALI IZ / **PAZARA** DA SE / MAJEMO U **NIŠ** / *⁴⁶

IZ VRŠCA / **STIŽE GLAS** / **RAČUNAJTE** / **NA NAS**⁴⁷

NEKA / LJUBI / SE SEVER / I JUG⁴⁸

ŠTO VOLIM / **ŠTO STE DOŠLI!** / **NIŠ 01.03.2025.**⁴⁹

BANATSKI / **DESPOTOVAC** / JE UZ / STUDENTE⁵⁰

LAPOVO / UZ / NOBELOVCE⁵¹

LAJKOVAC / **VAS** / **VOLI**

SOLUN / JE / UZ / STUDENTE⁵²

KOPENHAGEN / uz / **STUDETE**⁵³

Ova grupa pošiljalaca je, kako je naznačeno u uvodnom delu potpoglavlja, šarenolika u pogledu izdvojenih društvenih uloga i kulturnih identiteta, već su članovi identifikovani prema isticanju pozicije iz koje šalju poruke podrške studentima i protestima – *podržavaoci*. Ilustrativni primeri su sledeći:

I STRUKA / I MOTIKA!⁵⁴

RODITELJI / UZ * / STUDENTE⁵⁵

⁴⁴ Niš

⁴⁵ Niš. Početkom februara 2025. zabeležena je još jedna medijski posredovana poruka predsednika Vučića – njegov latentni pokušaj potpirivanja građanskih sukoba izjavama o navodnim inicijativama za vojvođanski separatizam među protestantima; vidi: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-vojvodina-deklaracija/33311102.html>

⁴⁶ Niš: <https://protestografija.cloud/photo/3442-pohitali-iz-pazara-da-se-majemo-u-nis>

⁴⁷ Niš

⁴⁸ Niš; crveni transparent sa belim slovima i svedenim prikazom mape RS.

⁴⁹ Transparent u obliku srca, zelene boje, viđen u Nišu; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3427-sto-volim-sto-ste-dosli-nis-01032025>

⁵⁰ Novi Sad

⁵¹ Kragujevac

⁵² Kragujevac

⁵³ Niš

⁵⁴ Beograd, Trg Slavija

⁵⁵ Beograd, Trg Slavija

OSNOVCI / UZ / STUDENTE!⁵⁶

PONOSNA * / MAMA* / JEDNE **STUDENTKINJE**⁵⁷

NEZAVISNA / KULTURA / UZ / STUDENTE / I ĐAKE⁵⁸

MI SMO SA / OMLADINE / STRANE⁵⁹

FOLKLORAŠI / SU UZ / *** **STUDENTE** ***⁶⁰

ĆACI IZ / INĆIJEEEE⁶¹

U IME SVIH NAS / IZ 60 I NEKE / RAČUNAJTE I NA NAS⁶²

BAJKER/ BLOKADER – na prsluku na leđima bajkera⁶³

NISAM STUDENT, / ALI MOGU DA / PUMPAM /!!!⁶⁴

PODRŠKA STUDENTIMA / RATNI VETERANI SRBIJE⁶⁵

ROMI SU UZ / STUDENTE

RAZMATRAMO / TIHUJEMO / SLUŽIMO⁶⁶

NISAM STUDENT / AL' MOGU DA / PROŠETAM.⁶⁷

Kao posebna podgrupa pošiljaoca poruka izdvajaju se *navijači sportskog kluba Partizan*, tzv. većitog rivala sportskog kluba Crvena zvezda čiji je navijač Aleksandar Vučić. Neki od njih glase ovako:

ULICA / GROBARSKJE BORBE / PROTIV VUČIĆA / uprava / napolje / GROBARI⁶⁸

APSOLUTNA / PODRŠKA! «Ako ne / podržavaš / mladost, / koga ćeš / podržati?»⁶⁹

⁵⁶ Beograd, Autokomanda

⁵⁷ Kragujevac

⁵⁸ Beograd, Trg Slavija

⁵⁹ Beograd, Trg Slavija

⁶⁰ Kragujevac; natpis dopunjuje crtež opanka iza prve reči.

⁶¹ Kragujevac

⁶² Kragujevac

⁶³ Niš

⁶⁴ Ovaj transparent je u Nišu nosilo dete (iza kojeg kao staratelj i podrška ide starija muška osoba).

⁶⁵ Niš

⁶⁶ Kragujevac; sve crnim slovima, a boldovano RTS.

⁶⁷ Niš

⁶⁸ Transparent u vidu table za naziv ulica.

⁶⁹ Niš; transparent sa trenerom Željkom Obradovićem; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3210-apsolutna-podrška-ako-ne-podržavas-mladost-koga-ces-podržati>

DOŠ'O JE KRAJ / MOJ CIGANE ⁷⁰

NOSIĆEŠ / BOJE KOJE / NAJVIŠE! / MRZIŠ⁷¹

Klasifikacija transparenta prema tome kome se šalje poruka

Ranije u tekstu je naznačeno da se u komunikaciji koja se označava kao politička može razlikovati više političkih aktera, a neki od onih su: političke ličnosti (ministri, premijeri, predsednici itd.), same političke institucije (država i vlada) i ličnosti sa političkim svojstvima (građani, odnosno, publika u svojstvu potencijalnih birača). Građa za ovo istraživanje, međutim, nameće potrebu za reorganizacijom učesnika prema tome kako učesnici protesta identifikuju druge, a to je prema društveno-političkoj podeli koja kreira generalni opozicioni par Mi – Oni. Razgraničenje se vrši prema tome ko je *deo* vladajućeg političkog establišmenta i podržava ga, a ko mu ne pripada i protivu mu se.⁷² Prvi se deli na političke ličnosti ili jednostavno političare, više i niže rangirane funkcionere, ali i podržavaoce režima – od onih koji to čine javno, kroz različite vidove medijskog oglašavanja ili učestvovanja (poput novinara, estradnih ličnosti, sportista) pa sve do biračkog tela vladajuće stranke i stranaka koje učestvuju u vlasti.⁷³ S druge strane se nalaze oponenti, oni koji protestuju i podržavaju proteste – pre svega studenti i svi oni koje su identifikovani u prethodnom odeljku – većinom ličnosti sa političkim svojstvima, tj. birači u koje se ubrajaju i javne ličnosti među koje se svrstavaju i opozicioni političari koji, kako se u javnosti moglo čuti, jesu u svojstvu građana viđeni na protestima.⁷⁴

Političkom establišmentu protestanti se obraćaju u celosti, kao korumpiranoj političkoj eliti. Prva i najupornija poruka, s obzirom na to da se saopštava na

⁷⁰ Na transparentu grb kluba Patizan i tzv. smajli.

⁷¹ Crno-beli transparent. Ista poruka se pojavljuje u više varijanti, dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3078-nosices-boje-koje-najvise-mrziš>

⁷² Da doživljava drugosti, podele i antagonizmi nisu skorašnji fenomeni u Srbiji, vidi na primer: Spasić 2011; Slavujević 2010; *Stojiljković 2011*; a onda i, recimo: Ilić 2014; Petrović Trifunović 2017; Fiket, Pavlović i Pudar Draško 2017.

⁷³ Na osnovu građe do sada prikupljene za ovo istraživanje, naglašavam, one sakupljane u okvirima naznačenih protesta, ne može se tvrditi već tek pretpostaviti da se u ovu grupu ubrajaju i manje vidljivi ili sasvim nevidljivi akteri poput biznismena u koje je tek posredno moguće uvrstiti i različite učesnike (npr. zaposleni u građevinskim firmama angažovanim na velikim državnim projektima) projekta rekonstrukcije železničke stanice.

⁷⁴ Studenti su izričiti u građenju imidža nestranačkog pokreta (jedno vreme brkajući ga sa nepolitičnošću pokreta). Najočigledniji primer demonstriranja tog stava bilo je okupljanje u znak podrške otpuštenom radniku EPS-a; vidi: <https://nova.rs/vesti/drustvo/studenti-se-razisli-zbog-govora-otpustenog-radnika-eps-a/>

različite načine, verbalno ili vizuelnim simbolom (otiscima crvenih dlanova na transparentima ili u prvo, zimsko, vreme, nošenjem crvenih rukavica), koja se šalje eliti jeste: **RUKE SU VAM KRVAVE**. Kao što će se videti, ovaj lajtmotiv provejava iz brojnih drugih poruka. Neke od njih su:

TRAGEDJA / **ZLOČIN**⁷⁵

DRŽAVNI / TERORIZAM⁷⁶

KORUPCIJO / RUKE UVIS⁷⁷

VI STE VLASNIŠTVO / **NARODA**⁷⁸

NE BI BILO / OVE KRI / DA JE BILO / SVE PO **ZAKONU**⁷⁹

*** MOLIM DA SE **ZUMBIRA** OVAJ **PAPIRIĆ**.⁸⁰ A papirić je „krvava“ ruka koju drži Šojić, lik iz domaće serije *Bela lađa*.

A DA SE / VI MALO / **RASPUSTITE**?⁸¹

EVO, NE ZNAM / DA LI ĆE ME / NEKO DANAS ZGAZITI, / MOJA SLAVICE!⁸²

NE MOŽETE / NAS GAZITI / KOLIKO PUTA / MI MOŽEMO / **USTATI**⁸³

ĆACI / ZAVRŠIO / FAKULTET / A **NIJE** SREDNJU / ŠKOLU⁸⁴

*** LAKO JE / VAMA VI / NISTE / **STUDIRALI** ***⁸⁵

ŠTA ĆE MENI / DIPLOMA / **INŽENJERA** / KAD MOJE MESTO ČEKA / **STRANAČKOG / FUNKCIONERA**⁸⁶

BIVŠEM * / SAM OPROSTILA, / ALI / VAMA / NEĆU. / RUKE SU VAM KRVAVE⁸⁷

⁷⁵ Beograd, Trg Slavija

⁷⁶ Beograd, Trg Slavija

⁷⁷ Beograd, Trg Slavija

⁷⁸ Beograd, Trg Slavija

⁷⁹ Beograd, Trg Slavija

⁸⁰ Beograd, Autokomanda; <https://www.dnevno.rs/ufokusu/najsmesniji-transparent-protesta-studenata-svi-koji-ga-vide-se-smeju-a-zapravo-ima-mocnu-poruku-foto/>

⁸¹ Beograd, Trg Slavija

⁸² Beograd, Autokomanda; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/1716-evo-ne-znam-da-li-ce-me-neko-danas-zgaziti-moja-slavice>. Slavica Đukić Dejanović je bila ministarka prosvete u Vladi RS od 2023. godine, što uključuje i vreme kada su na demonstrante nasrtali automobilima.

⁸³ Novi Sad

⁸⁴ Novi Sad

⁸⁵ Novi Sad; posvuda po površini transparenta su crveni otisci dlanova.

⁸⁶ Novi Sad

⁸⁷ Kragujevac; na zagasito crvenom transparentu („boje krvi“), na sredini površine transparenta je ispisan tekst belim slovima, a poslednja rečenica je izvojena od prethodećeg teksta i smeštana u dnu i razvučena po celoj širini transparenta.

IZGLEDAŠ / MI *** KAO / **KRTICA IZ / TRSTA** Ivica ovag transparenta-krase kopije novčnica od 100€. ⁸⁸

Ispod natpisa **KARLY WHO / KARLY SENDVIČ** nacrtan je lik pevačice Jelene Karleuše koja drži veliki sendvič prema kojem je uperena crvena strelica koja ide iz pravca slova „V“. ⁸⁹

Trodimenzionalni transparent načinjen u obliku ribe sa izraženim, pučastim usnama – kao već ustanovljenog simbola za prepoznavanje predsednika RS – koje drže natpis:

RIBA SMRDI / OD GLAVE / A KORUPCIJA / **CELA** ⁹⁰

*** TRAŽIMO *** / *** DUBINSKU *** / *** PROMENU *** / *** SISTEMA ***

ZA SVU **NAŠU** / A NE SAMO / VAŠU **DECU** ⁹¹

ISTINA / OSLOBAĐA / 16.06.2020. ⁹²

NEPRAVDA BOLI / VIŠE OD SVEGA! ⁹³

Ispod grupnog prtreta Vučića u centralnom delu slike, i oko njega Vulina, Brnabićke, Vučevića i Đurića, piše: SVUDA PO SVETU IMA / **BUDALA** / AL IZGLEDA DA JE KOD NAS / **CENTRALA** ⁹⁴

Potpuno slikovnom formom je rešen transparent u značenju „zabranjeno jebanje u zdrav mozak“. ⁹⁵

POLOMILI / *** STE NAM *** / BAGRENJE ⁹⁶

⁸⁸ Kragujevac. Transparent je načinjen kao odgovor na sumnje o napuštanju zemlje Gorana Vesića, ministra građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture koji je dao ostavku na tu funkciju nakon pada nadstrešnice; vest dostupna na primer na: <https://nova.rs/vesti/hronika/oglasio-se-advokat-gorana-vesica-o-navodima-da-je-napustio-srbiju-i-kupio-nekretninu-u-trstu/>

⁸⁹ Kragujevac

⁹⁰ Kragujevac

⁹¹ Kragujevac

⁹² Kragujevac

⁹³ Niš

⁹⁴ Niš; <https://protestografija.cloud/photo/3182-svuda-po-svetu-ima-budala-al-izgleda-da-je-kod-nas-centrala>

⁹⁵ Niš; autor koristi dobro poznati simbol zabrane (pušenja, uvođenja pasa itd.), tj. crveni krug sa koso postavljenim prečnikom, a unutar kojeg je smešten pojednostavljeni i realistični crtež mozga (koji deluje „normalno“, zdravo); iznad mozga je na kolenima takođe dobro poznata svedena predstava muškarca (čovečuljka koji se obično upotrebljava za obeležavanje muškog toaleta u javnim prostorima).

⁹⁶ Iznad teksta nacrtani indeks + motika = u okruglom crvenom znaku za zabranu crna silueta (kao Vučićeva telesno držanje) sa znakom pitanja.

SISTEM u KRVI / **NAROD u SUZAMA**

NESTAJE / VAM VREMENA / STIŽU LJUDI / OD MERMERA / ARAN-
ĐELOVAC / UZ / STUDENTE ⁹⁷

MI SMO / DRŽAVA, VI / STE PROBLEM ⁹⁸

SRBIJA JE / NEKOM ZEMLJA, / A NEKOM / DNEVNICA ⁹⁹

NEĆEMO *** / KLDIONICE / HOĆEMO / UČIONICE I / RADIONICE *¹⁰⁰

TOMA SE SAKRIO / JER SU MU SE JAJA / OD 11 DINARA / OBILA O
GLAVU¹⁰¹

BOLJE KRVAVE — / NEGO KRVAVE ***¹⁰²

Kao posebnom političkom akteru kojem su namenjene brojne poruke svaka-ko jeste glavna i najmoćnija politička figura u zemlji, *predsedniku Srbije*. Poruke na transparentima su neretko šifrovane inicijalima njegovog imena i prezimena AV ili VA, kao i ličnim i prisvojnim zamenicama u adekvatnim padežima. Evo primera:

NISI / **NADLEŽAN** ¹⁰³

StUDEnTI ¹⁰⁴

ČUJEŠ LI / ME KAKO / GLASNO / **ĆUTIM** ¹⁰⁵

TEBI JE PUKLA / GUMA / NAMA JE PUKO / FILM!!!¹⁰⁶

⁹⁷ Beograd, 15.03.2025.

⁹⁸ Beograd, 15.03.2025.; ova izjava tj. poruka se vidala u više gradova uz neznatne varijacije – npr. bez naglašavanja predsednikovih inicijala ili prilagođavanjem niškom slengu.

⁹⁹ Beograd, 15.03.2025.

¹⁰⁰ Beograd, 15.03.2025.

¹⁰¹ Beograd, 15.03.2025.; iznad natpisa smeštena je fotografija Tomislava Momirovića, javnosti poznatiji kao Toma Mona; npr. vidi: <https://nova.rs/vesti/biznis/toma-mona-postavljen-na-dve-direktorske-funkcije/>.

¹⁰² Crveno stopalo i crveni dlan jesu simboli krvavih nogu i ruku. Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/2985-bolje-krvave-nego-krvave>

¹⁰³ Beograd

¹⁰⁴ Transparent se čita kao „Studenti, sude ti“, s manjom verovatnoćom da je pošiljalac hteo da kaže: „studen ti“, apelujući na njegovu emotivnu hladnoću; dostupno na: <https://www.dnevno.rs/ufokusu/najsmesniji-transparent-protesta-studenata-svi-koji-ga-vide-se-smeju-a-zapravo-ima-mocnu-poruku-foto/>

¹⁰⁵ Novi Sad

¹⁰⁶ Početkom februara, tokom predsednikove vožnje službenim blindiranim vozilom, puca guma; snimak dostupan na: https://www.youtube.com/watch?v=bc_SuSBgyUw; vidi i <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/pucanje-gume-vucicevo-vozilo-mokrin/>

SVETI / STUDENTIJE / RASTERUJE / **AV**ETINJE¹⁰⁷ Natpis je nophodno objasniti zarad punog razumevanja poruke. Sa leve strane površine transparenta skicirana je klasična (dijagonalna) kompozicija sv. Georgija na konju koji ubija aždaju. Nedvosmislenost i brza čitljivost poruke postiže se dopisvanjem pojma „pravde“ u uglu iznad koplja koje je student-svetac uperio ka aždaji, a ispod koje je dopisan pojam „korupcije“.

OTCEPIĆEMO / TI **CELU** / SRBIJU! / Separatisti ¹⁰⁸

Na crnoj pozadini, tamnocrvena šaka koja gužva beli papir na kojem piše „USTAV“¹⁰⁹

ČOVEČE / NE LJUTI SE / **GOTOVO JE!** ¹¹⁰

DAJTE TE KOBRE / STIGLA MI JE / MAMA ¹¹¹

01.03.2025. / DOK SE U / RUPU NE / ZAVUČE KAO / MIŠ¹¹² / IDEMOOO / **NIŠ!** *

SMAKNUĆE / VAS / KRAGUJEVAC¹¹³

KO RAZMIŠLJA / O MATURI / KAD ŽIVIMO U / **DIKTATURI!**¹¹⁴

SVE ŠTO ŽELIM / U OVOM / TREUTKU / IDI, IDI IZ / ŽIVOTA MOGA.¹¹⁵

ISPUNIO SAM / ZAHTEVE... / I MI TEBI / ULICE! ¹¹⁶

KUKAVICE ***¹¹⁷

NE TERAJ / * MI BRATA / PREKO OKEANA**¹¹⁸

U NIŠU EDIKT / ZA NENADLEŽNOG / VERDICT!¹¹⁹

LAKI JE MALO NERVOZAN¹²⁰

¹⁰⁷ Kragujevac

¹⁰⁸ Kragujevac; ispred reči „ti“ crtež Aleksandra Vučića sa krunom na glavi i „kravim“ rukama.

¹⁰⁹ Kragujevac; ovo likovno rešenje dočarava mračnu atmosferu i težinu ovdašnjice.

¹¹⁰ Kragujevac; nacrtana tabla za igranje sa motivima životinjica, u duhu dečije igre.

¹¹¹ Kragujevac; transparent nosi dečak (verovatno đak).

¹¹² U nastavku crtež crne rupe iz koje se vide samo krupne (uplašene) oči i njuška.

¹¹³ Kragujevac

¹¹⁴ Niš. Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3456-ko-razmislja-o-maturi-kad-zivimo-u-diktaturi>

¹¹⁵ Kragujevac

¹¹⁶ Kragujevac; penzioner nosi transparent.

¹¹⁷ Kragujevac; „AV“ je naglašeno njegovim uvećavanjem u odnosu na ostatak teksta.

¹¹⁸ Niš

¹¹⁹ Niš; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3433-u-nisu-edikt-za-nenadleznog-verdict>

¹²⁰ Transparent na kojem je Vučić predstavljen kao polučovek ili poluživotinja, odnosno, u pitanju je prikaz njegove glave na telu psa.

IDI GADE / KO TE DADE¹²¹

JEBEM **VAM** MATER¹²²

NE TRIPUJ / MI BABU / DA / SI TITO¹²³

KO ĆE DA TE **TEŠI** / KAD TE **REŠI** / **LAURA KOVEŠI?** / ĆACI?¹²⁴

Posebnu podgrupu ljudi kojoj su poruke namenjene u okviru suprotstavljene, neprijateljski doživljene grupe, a za šta jedan njen dao kvalifikuje neistomišljeništvo sa protestantima, čine *građani Srbije* – kako oni koji podržavaju vladajući režim, tako i oni koji ga ne podržavaju, ali ne podržavaju ni blokade. Smatram da se sledeći primeri poruka mogu tumačiti kao da su namenjeni ovako kvalifikovanim građanima.

AKO VAM / SMETAJU / **BLOKADE** / IDITE **METROOM**¹²⁵

KO NE VOLI OVU DICU / NEK IDE U MITROVICU / **KRAGUJEVAC**
15.2.2025.¹²⁶

GREH JE / IZDATI / KOLEGU, / A JOŠ VEĆI / IZDATI / DECU!!!¹²⁷

NEKA SVAKO / ZAPAMTI / SVOG SNS-OVCA¹²⁸

SISTEM / TE / LAŽE¹²⁹

POČEO JE / **RUMBLING**¹³⁰

SLATKA / MALA / IZVRNUTA / SRBIJO / DNO TI / NA VRHU / STOJI!¹³¹

ĆACI, ISPIT IZ / **DOSTOJANSTVA** / – **PALI** STE¹³²

¹²¹ Beograd, 15.03.2025.

¹²² Beograd, 15.03.2025.; ova izjava tj. poruka se viđala u više gradova uz neznatne varijacije – npr. bez naglašavanja predsednikovih inicijala ili prilagođavanjem niškom slengu.

¹²³ Beograd, 15.03.2025.

¹²⁴ Beograd, 15.03.2025.; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3695-ko-ce-da-te-tesi-kad-te-resi-laura-kovesi-caci>.

¹²⁵ Beograd. Dostupno na: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1030367225801493&set=a.561693782668842&type=3&ref=embed_post.

¹²⁶ Kragujevac; transparent nosi penzioner. Istog dana za kada je zakazan i održan protest u Kragujevcu, na Dan državnosti Srbije, Vučić je organizovao miting u Sremskoj Mitrovici; vidi: <https://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-sremska-mitrovica-obojena-revolucija/33316087.html>.

¹²⁷ Niš

¹²⁸ Kragujevac

¹²⁹ Kragujevac; na crnoj pozadini, belim slovima ručno ispisano.

¹³⁰ Kragujevac

¹³¹ Kragujevac i Beograd

¹³² Beograd, 15.03.2025.

SAMO GOVNAVA / MOTKA / SPAŠAVA / SRBIJU¹³³
 NISAM BAJAGA, ALI ZNAM KAD TREBA DA SVIRA **TIŠINA**.¹³⁴
USTANI / NIJE VREME SPAVANJA / DOĐI DA ČUJEŠ / **POBEDNIČKE TRUBE**¹³⁵
 AKO TREBA DA / SE TEPAMO / PA **ĆE SE TEPAMO**¹³⁶
 *** NIJE *** / HRIŠĆANSKI / ĆUTATI¹³⁷
 PRAZNE SU VAM / GUME **¹³⁸ / MORAĆETE DA / **PUMPATE**¹³⁹
DRAGI RTS / I POLICIJO * / SAVEST> „SAMO / RADIM SVOJ PO-SAO“ / BUDITE HEROJI!¹⁴⁰
 JEBEMVI / SVI¹⁴¹
 OD SAD / **VESTI** / ? **SVESTI**¹⁴²

Sa druge strane, u grupu Mi, pozicionirani su takođe *građani Srbije*, ali isto-mišljenici i podržavaoci studentskih i građanskih inicijativa (blokada i protesta).

SLOBODA / POČINJE TAMO / GDE **STRAH** / PRESTAJE
 GINULI SU / *** **NAJBOLJI** / DA BI VLADALI / *** **NAJGORI** ***¹⁴³
 ŠTO SE TIČE / MORALA, / MORALI SU.¹⁴⁴
 DOKLE, BRE, / DA NAS VOZA / ZLI ČAROBNJAK / IZ OZA! ¹⁴⁵
ĆE GI / ONODIMO / **LI?!** ¹⁴⁶ Na drap kartonu, sa krvavom rukom i nalepnicom u vidu registarske tablice na kojoj piše: NI PUMPAJ
 SPAVAJ / MIRNO NANO / SVE JE / **BLOKIRANO**¹⁴⁷

¹³³ Beograd, Autokomanda

¹³⁴ Novi Pazar; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3514-nisam-bajaga-ali-znam-kad-treba-da-svira-tisina>.

¹³⁵ Kragujevac; dominantno većom veličinom kojom je ispisana reč „ustani“, ona je naglašena u odnosu na ostale.

¹³⁶ Niš

¹³⁷ Kragujevac

¹³⁸ Sa crtežom traktora.

¹³⁹ Beograd 15.03.2025.

¹⁴⁰ Beograd 15.03.2025.

¹⁴¹ Beograd 15.03.2025.; iskaz dopunjava sitnim slovima napisano „pumpaj“.

¹⁴² Beograd 15.03.2025.

¹⁴³ Niš; na kraju se nalaze četiri ocila, a informacije o sadržaju transparenta nisu potpune.

¹⁴⁴ Niš

¹⁴⁵ Novi Sad

¹⁴⁶ Niš

¹⁴⁷ Beograd, Trg Slavija

RAZMATRAMO / TIHUJEMO / SLUŽIMO¹⁴⁸

IDEMO NA SVE, / JER NIŠTA VEĆ / IMAMO.¹⁴⁹

SLOGA BIĆE / PORAZ / VRAGU¹⁵⁰

NOVO SAZVEŽĐE / PUMPAJ¹⁵¹ Ovaj transparent je nerazumljiv bez objašnjenja grafičkog prikaza koji ga prati. Na tamnoj pozadini, naznačene su pozicije gradova na zamišljenoj mapi Srbije od kojih su neki osvetljeni lampicama, dakle, sijaju kao zvezde, a svi linijski povezani jedni s drugima.

STUDENTI NAS UČE **SABIRANJE**, A NE **DELJENJE!**¹⁵²

DOBRO DOŠLI / u / PARALEL**NIŠ** / UNIVERZUM!

HRABRO / PUK'O JE¹⁵³

IMAMO / SITUACIJU: / NEKONTROLISANO KRETANJE / U VIŠE PRAVACA / **PUMPAJ! PUMPAJ!**¹⁵⁴ Naslov i stih pesme nekadašnjeg beogradskog benda DARK WOOD DUB objašnjava likovni izraz: preko cele površine plakata raspoređena sitna crvena srca i pumpe, a sam tekst je raspoređen oko centralnog motiva – mape Srbije sa povezanim putevima raznih gradova.

Na dvostranom sivom transparentu crnim slovima ispisano sa jedne strane:

DOŠLO JE / VREME DA / SE OČISTE / nacrtano pet gomilica izmeta sa mušicama koje ih obleću, a četka za pranje toaleta visi preko transparenta; dok s druge strane piše:

OVO SU / GREŠKE IZ / PROŠLOSTI / 06.10.2000.¹⁵⁵

VUČIĆ / **OPASAN / DEMAGOG.**¹⁵⁶

Poruke posredovane transparentima koje su namenjene *studentima*, izdvajaju se kao posebna grupa, a pored toga što ih odlikuju afirmativni stavovi poš-

¹⁴⁸ Kragujevac

¹⁴⁹ Kragujevac. Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3002-idemo-na-sve-jer-nista-vec-imamo>

¹⁵⁰ Ovaj stih iz himne *Bože pravde* je viđen u Beogradu (protest na Slaviji) i na više mesta u Kragujevcu (što na samom skupu što, recimo, na putu ispred jednog dvorišta), a ispisan na različitim transparentima različito; na primer, na jednom od njih crvenom bojom ispisane su reči „sloga“ i „poraz“, i na njemu je u poslednjem redu u zagradi dodato: „Pumaaaaaj“.

¹⁵¹ Niš. Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3448-novo-sazvezdje-pumpaj>

¹⁵² Niš. Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3517-studenti-nas-uce-sa-biranje-a-ne-deljenje>

¹⁵³ Beograd, 15.03.2025.

¹⁵⁴ Beograd, 15.03.2025.

¹⁵⁵ Beograd, 15.03.2025.

¹⁵⁶ Beograd, 15.03.2025.

ljalaca, oni ukazuju da se puno nade polaže u ovu generaciju mladih ljudi, a nju sledi i podrška. Neki od ilustrativnih primera glase:

LAKE VAM / NOGE / NOBELOVCI ¹⁵⁷

STUDENTI / NAPUNIŠE / BATERIJE NARODU, / A NE ISKOPAŠE / NI
GRAM / LITIJUMA * ¹⁵⁸

NOBELOVCI / VRACAJU / POVERENJE / NA / **SRETENJE** ¹⁵⁹

SNAGA / TOPLINA / UPORNOST / ENERGIJA / TOLERANCIJA / IN-
SPIRACIJA ¹⁶⁰

NEMA VIŠE / MRAKA, / STUDENTI / UPALILI / SVETLO! ¹⁶¹

STUDENTI SU / NA / **PRAVOM PUTU** ¹⁶²

Poslednje dve reči postavljene su kružno tako da prate oblik nacrtanog kom-pasa na kojem je kazaljka u pravcu sever-jug, a umesto oznake za sever stoji reč „pravda“, a umesto oznake za jug napisano je „istina“. ¹⁶³

U velikom žutom suncu piše: **STUDENTI**, a u nastavku, jedna ispod druge reči: HVALA / VAM / ŠTO / STE / NAŠE / **SUNCE** ¹⁶⁴

Klasifikacija transparentata prema formi i sadržaju poruke

Neki autori su saglasni s tim da „način na koji se nešto kaže predstavlja i deo onoga šta se kaže“ (Hajmz 1980, 100; v. Manić 2017, 19) i u tom smislu ovo potpoglavlje spaja kategoriju poruke tj. njenog značenja, i element koji se tiče forme ili načina na koji je poruka enkodirana. Kada je reč o drugom narečenom, mnoge verbalne iskaze (slogane, fraze, stihove) različitih stilskih i žanrovskih odlika prate neki od vizuelnih simbola i njihovih verbalnih interpretacija prepoznatljivih za proteste s kojih je prikupljena građa. Najčešći su otisci crvenih dlanova kao označitelja krvavih ruku političara, tj. simbola korupcije (kao bezakonja), a tek sporadično otisaka crvenih stopala, kao označitelja krvavih nogu studenata ozleđenih dugim pešačenjem, tj. simbola njihove žrtve „za pravu stvar“. Pored prvog narečenog, izuzetno su česti crteži crvenih srca kao simbola

¹⁵⁷ Niš; transparent nosi penzioner; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3490-lake-vam-noge-nobelovci>

¹⁵⁸ Novi Sad; transparent nose podržavaoci (a ne studenti).

¹⁵⁹ Kragujevac

¹⁶⁰ Kragujevac

¹⁶¹ Niš; za ovaj transparent fale informacije o eventualnom razlikovanju boja reči.

¹⁶² Beograd, 15.03.2025.

¹⁶³ Beograd, 15.03.2025.

¹⁶⁴ Beograd, 15.03.2025.

ljubavi, što će reći, u najmanju ruku, izraza topline i naklonosti, a u konkretnom političkom kontekstu, i latentni poziv na solidarnost i zajedništvo. U tom smislu se koristi kao emocionalna spona među učesnicima protesta. Međutim, ovu uopštenu interpretaciju trebalo bi proveriti u kontekstima sadržaja pojedinačnih transparentata. Ovde ću navesti samo nekoliko ilustrativnih primera u kojima se ljubav kao svojevrsni sadržaj na protestima izdvaja, a pomoću simboličke predstave srca i verbalnog označitelja:

Crvenim slovima u crvenom okviru u obliku srca stoji jednostavan iskaz:
SAMO LJUBAV.¹⁶⁵

Transparent sa srcima umesto tačaka na uzvičnicima na kojem piše: SAMO / LJUBAV! / PUMPAJ!¹⁶⁶

Transparent sa „krvavom rukom“ na slovu „i“ poručuje: LJUBAV JE / NA ULICI.¹⁶⁷

Na velikom, crvenom transparentu u obliku srca piše: LJUBAV / JE U / ŠEHERU.¹⁶⁸

DOLAZI / LJUBAV / * * !!! * *¹⁶⁹

Pored ovog od ranije poznatog simbola, pokret je iznedrio novi, takoreći, neizostavni podsticaj protestnih okupljanja. Naime, kao deo mnogobrojnih transparentata javlja se usklik „Pumpaj!“ i njegova varirana vizuelna predstava pumpa. Prisutni su oni na kojima reč „pumpaj“ i vizuelni prikaz sprave kojom se to čini, predstavljaju propratne elemente glavnih sadržaja – npr. kada su „razbacani“ po površini transparentata¹⁷⁰ – ili, pak, predstavljaju jedini sadržaj transparentata, kao samostalni, nezavisni iskazi. Takođe, često su se mogli videti transparenti s prikazima pumpi koje „pumpaju“ maločas pomenuta srca (njihovu simboličku predstavu), dok su verbalni iskaz „pumpaj“ ponekad uočavani u vezi sa crtežima „ljudskih“ srca simbolišući nastavak, jačinu, pa i sam život protesta, a njime i oporavak ili čak sam opstanak društva i njegovih članova. Konkretni primeri varijacija takvog analitičkog komentara bi mogli biti, recimo:

PUMPMAM / DAKLE / POSTOJIM¹⁷¹

¹⁶⁵ Kragujevac

¹⁶⁶ Niš

¹⁶⁷ Niš

¹⁶⁸ Novi Pazar; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/4056-ljubav-je-u-seheru>.

¹⁶⁹ Beograd, 15.03.2025

¹⁷⁰ Kao na primeru koji je dostupan:

¹⁷¹ Beograd, 15.3.2025.; kaže se na tamno crvenom transparentu s crtežom realnog, ljudskog srca.

PUMPA / * MOJE / **ĆE PUMPA** / I TVOJE ¹⁷²

* PUMPAJ / VEČNI / TAM-TAM / OTPORA ¹⁷³

Na tragu poslednjeg izrečenog kometara, interpretacija bi mogla ići u pravcu tvrdnje da je prisutan stav da oporavak i/ili opstanak društva zavisi od rešavanja detektovanog političkog problema – „političkog života“ predsednika zemlje, a čija su javna delovanja i lične osobine tema velikog broja poruka. Tako bi se mogla tumačiti simbolika još jedne uočene pumpe kojom rukuje lik iz italijanskog crtanog serijala Linija (La Linea).¹⁷⁴ Njegova pumpa je povezana sa vizuelnom predstavom (crtežom) Vučićeve glave kojom se podstiče eksplozija. La Linea je u srpskoj varijanti definitivni protivnik režima, s obzirom na to da na još jednom slikovnom prikazu ovaj crtani lik zahteva pumpu/pumpanje od svog kreatora, a na nekom drugom, da mu sa linije/puta ukloni „prepreku“ AV. „Pumpanjem“, međutim, nastoje da komuniciraju i akteri na drugoj strani, na šta građani reaguju. Naime, u formi crteža, na jednom transparentu je osvanula pumpa koju drži Pinokio uz propratno objašnjenje, vertikalno pozicioniran tekst: „Šešeteljov majstor pumpanja“. Ovo se razumeva kao reakcija građanke koja nosi transparent na propagandni politički spot (a koji je jasno da jeste odgovora na „pumpanje“ protestanata) koji promovise Vučića kao „majstora pumpanja“ u značenju, da navedem samo neke, graditelja (puteva, bolnica i dobrih diplomatskih odnosa), spasitelja naroda (od korupcije drugih aktera, nemaštine) i tome slično. Ovoj simboličkoj i indirektnoj razmeni poruka treba dodati i komentar voditelja političke satirične TV emisije *24 minuta sa Zoranom Kesićem*, podržavaoca i učesnika protesta,¹⁷⁵ te čitav proces razmene poruka uzeti kao dobar ilustrativni primer političke komunikacije shvaćene kao složenog procesa trampe poruka među različitim političkim akterima, a u ovom slučaju i kako je ranije navedeno, u formi otvorenog i direktanog „obračuna“ suparničkih strana.

U teorijskom delu teksta je istaknuto da je sistematizacija sadržaja nezahvalan posao što je naročito slučaj kada se ekstrahuje iz obimne i „raštrkane“ vrste građe, i kada se to čini u okviru jedne vrste uvodnika i preglednog teksta koji u ovom njegovom delu nastoji da ide u širinu. Zato se vodim jednostavnim

¹⁷² Niš; natpis sa crtežom realnog srca (na mestu zvezdice), a dostupno je na: <https://protestografija.cloud/photo/3298-pumpa-srce-moje-ce-pumpa-i-tvoje>.

¹⁷³ Niš; za potpuni sadržaj transparenta vidi: <https://protestografija.cloud/photo/3327-pumpaj-vecni-infinity-tam-tam-otpورا>.

¹⁷⁴ Da podsetim, u pitanju je svedeni prikaz muškarca (Linija) koji se gundajući kreće na beskonačnoj liniji i povremeno zahtevajući od svog kreatora (ljudske ruke koja crta olovkom) određene „crtačke“ postupke u odnosu na koje on sam potom postupa.

¹⁷⁵ Oba komentara – propagandne reakcije predstavnika vlasti i satiričnog odgovora Kesića – dostupna na: https://www.youtube.com/watch?v=nHvDXs1ICL8&list=PL-h57bbOQmA2S8A93yPakEv_MgXAsxnPu7&index=3

pitanjem, a to je koji su sadržaji u prikupljenoj građi dominantni, a u vezi su sa društvenom i političkom stvarnošću Srbije, onakvom *kakva ona jeste* za grupu građana koji protestuju, a ne *nužno kakva jeste*. Zbog ograničenog obima rada, u naredim redovima će biti izostavljen važan segment te stvarnosti, onaj koji se odnosi na studente i fokus promatranja se suziti na delovanje političkih aktera koji značajno oblikuju ovdašnju stvarnost. Kao jedan od ključnih, ako ne i baš takav, a svakako krovni motiv protesta izdvojila se *korupcija* u njenom opštem značenju, kao stanje moralne iskvarenosti koje u političkim okvirima podrazumeva sleđenje sopstvene i koristi najbližih saradnika, uz zanemarivanje javne odgovornosti (Hejvud E. 2004, 671). To, drugim rečima, podrazumeva nezakonitost (Hejvud 2009, 664), i narečenu *odgovornost*, adekvatnu pravnu posledicu, kao njen protivotrov. Osnovna tema korupcije varira se na brojnim transparentima kroz njene različite oblike: transakcionu, investicionu, nepotističku, zaštitničku i dr. (Hejvud P. 2009, 665), a manifestovane u sferi zakona, finansija, obrazovnja i drugog. Primeri su brojni, te evo nekih:

ANESTEZIJA / ZA KORUPCIJU / BUĐENJE ZA *** / *** **ODGOVORNOST**¹⁷⁶

NE BI BILO / OVE **KRVI** / DA JE BILO / SVE PO **ZAKONU**¹⁷⁷

KORUPCIJA / **VAS** HRANI, / NAS SAHRANJUJE!¹⁷⁸

KO / JE / KRIV?¹⁷⁹

EXPODIRAĆU¹⁸⁰

Transparent sa fotografijom vrhovnog javnog tužioca, Zagorke Dolovac, prati objašnjenje: OVO JE ZAGORKA. / ZAGORKA ŠTRAJKUJE / VEĆ 12 GODINA. / ZAGORKA, PREKINI ŠTRAJK. / POČNI DA RADIŠ SVOJ POSAO.¹⁸¹

U produžetku teksta: HEJ / POLICIJO! / KRIV SAM, A / SLOBODAN. / JEDAN OD pozicioniran je naslikani lik Gorana Vesića.¹⁸²

EVO, NE ZNAM / DA LI ĆE ME / NEKO DANAS ZGAZITI, / MOJA SLAVICE!¹⁸³

¹⁷⁶ Beograd, Trg Slavija; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/44-anestezija-za-korupciju-budjenje-za-odgovornost>.

¹⁷⁷ Beograd, Trg Slavija

¹⁷⁸ Beograd, Autokomanda

¹⁷⁹ Beograd, Trg Slavija; ispod natpisa razbacan veliki broj krvavih dlanova.

¹⁸⁰ Beograd, Trg Slavija

¹⁸¹ Novi Sad; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3520-ovo-je-zagorka-zagorka-strajkuje-vec-12-godina-zagorka-prekini-strajk-pocni-da-radis-svoj-posao>.

¹⁸² Novi Sad; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/2170-hej-policijo-kriv-sam-a-slobodan>.

¹⁸³ Beograd, Autokomanda; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/1716-evo-ne-znam-da-li-ce-me-neko-danas-zgaziti-moja-slavice>.

ĆACI / ZAVRŠIO / FAKULTET / A **NIJE** SREDNJU / ŠKOLU¹⁸⁴
 ŠTA ĆE MENI / DIPLOMA / **INŽENJERA** / KAD MOJE MESTO ČEKA /
STRANAČKOG / FUNKCIONERA¹⁸⁵
 NENADLEŽNA / INSTITUCIJA / CEREMONIJALNOG / KARAKTERA¹⁸⁶
A GDE JE / PEČAT¹⁸⁷
 SRBIJA JE / NEKOM ZEMLJA, / A NEKOM / DNEVNICA¹⁸⁸
KORUPCIJA UBIJA / SVE: LJUDE, PRIRODU, / * ŽIVOTINJE!**¹⁸⁹
 INSTITUCIJE / SRBIJE / UBIJAJU / STOP!!! / KRIMINALU, KORUPCIJI
 / I / GEBELSOVSKOJ / PROPAGANDI!!!¹⁹⁰
 ŠTITI SE **HULJA** / DOK SE KRIVI **RULJA** / ALI **RULJA** / NASTAVLJA
 DA **PUMPA** / DOK SE **HULJA** NE SLUPA¹⁹¹

Izreka: KO / SE **LAŽI** / DRŽI, / ISTINE / SE BOJI! ispisana je na kapi Pinokija sa izuzetno dugim nosom, u plavom odelu sa crvenom kravatom i „krvavim“ rukama, dok mu odasvuda iz džepova vire novčanice od 1000 dinara.¹⁹²

MENI JE / OVO SVE / **ISTOG / UKUSA** uokvireno je kao Vučićeva misao na stripovski način (u tzv. oblaćiću) dok posmatra čase na kojima piše: MITO SLOBODA PRAVDA KORUPCIJA¹⁹³

BLOKADNA / REFORMA / POSLASTICA / U 4 SLOJA / pa u spratovima torte piše: OTKAZI/ ZAPLENA / ZATVOR / LUSTRACIJA / zapratite studente za više recepata!¹⁹⁴

Na crnoj pozadini, tamnocrvena šaka gužva beli papir na kojem piše „USTAV“¹⁹⁵

¹⁸⁴ Novi Sad

¹⁸⁵ Novi Sad

¹⁸⁶ Kragujevac

¹⁸⁷ Niš

¹⁸⁸ Beograd, 15.03.2025.

¹⁸⁹ Kragujevac; fali celovit opis transparenta.

¹⁹⁰ Beograd, 15.03.2025; ceo transparent urađen u bojama srpske trobojke. Pre i posle veznika „i“ stoji po pet kapljica krvi.

¹⁹¹ Beograd, 15.03.2025.

¹⁹² Kragujevac; transparent u obliku Pinokija dostupan na: <https://protestografija.cloud/photo/3068-ko-se-lazi-drzi-istine-se-boji>.

¹⁹³ Kragujevac; Beograd, 15.03.2025. Transparent je moguće videti na: <https://protestografija.cloud/photo/2894-meni-je-ovo-sve-istog-ukusa>, a tekst sa dostupnim videom koji prikazuje predsednika koji testira svoju sposobnost razlikovanja nekoliko gaziranih pića vidi: <https://www.republika.rs/vesti/politika/628581/aleksandar-vucic-tiktok-izazov>.

¹⁹⁴ Beograd, 15.03.2025.

¹⁹⁵ Kragujevac; ovo likovno rešenje dočarava mračnu atmosferu i težinu ovdašnjice.

Jedan od upečatljivijih trodimenzionalnih sredstava za slanje poruka bio je Trojanski konj načinjen od drvenih letvica u čijoj unutrašnjosti je u prvo vreme bila sakrivena, a kasnije izneta na videlo javnosti, tabla s tekstem 2. člana Ustava RS, a koji se odnosi na suverenitet naroda.¹⁹⁶

Pažnje je vredna i mašina za pranje veša u tri dimenzije. To je mašina u kojoj se pere novac kojim je prepunjen njen bubanj, doneli su ljudi iz Kragujevca u Niš i na njoj je ispisano više poruka. Poput lajtmotiva ispisano je **BOSCH** / SACHUVAJ, a programi za pranje su naznačeni na sledeći način: na 0 stepeni je natpis PRAVNA DRŽAVA; na 90 stepeni EXPO 2027; na 60 JOVANJICA; pa dalje BAS i POŠTA. Na bočnoj strani veš-mašine piše: TAMNE MRLJE / **PROŠLOSTI** / NA TVOJOJ / BELOJ KOŠULJI / VEŠ-MAŠINA / **BUDUĆ-NOSTI** / NIKAD NEĆE / OPRATI.¹⁹⁷

Kao svojevrsni simbol najmanje ovako doživljenog vladajućeg režima razvio se pojam *ćaci*. Već do sredine marta tekuće godine pojam je menjao svoj semantički okvir. Izvorno je izdvojen kao pežorativna oznaka za pristalice vladajućeg režima – za njihovu bazičnu nepismenost u najmanju ruku.¹⁹⁸ Na nju se neprestano podsećalo permutacijama slova „ć“ i „đ“ u raznim rečima koje ih sadrže a koje su korišćene u porukama, ili se aludiralo njegovom dvosmislenom upotrebom, na primer, kao sredstva samoidentifikacije među protestantima, kao i u raznim drugim duhovitim porukama. Tek tri ilustrativna primera su:

ĐAO /ĆACI¹⁹⁹

ĆACI IZ / INĆIJEEEE.²⁰⁰

DA JE / **ĆACI** / BITI LAKO / **ĆACI** / BI BIO / SVAKO²⁰¹

¹⁹⁶ Konja su izgradili studenti FLU i FPN za poslednji i najveći protest u Beogradu sredinom marta, a nakon protesta je bio izložen u beogradskoj galeriji ULUS, s propratnim tekstom: „Građani su nosioci suvereniteta“. Vidi: <https://www.danas.rs/kultura/trojanski-konj-studenati/>, kao i https://www.instagram.com/reel/DHOQ_BP-trDf/?hl=en. Za objašnjenje čega je, i kakav je odgovor njime poslat političkom establišmentu, vidi intervju sa studentom FPN-a: <https://www.facebook.com/probudise.nova/videos/%C5%A1ta-predstavlja-trojanski-konj-na-studentskom-protestu-u-subotu/1480148786703378/>.

¹⁹⁷ Niš. Detalj transparenta dostupan na: <https://protestografija.cloud/photo/3061-bosch-sachuvaj>

¹⁹⁸ Npr. vidi: <https://www.bbc.com/serbian/articles/c62q8yn4dpdo/lat>.

¹⁹⁹ Beograd, Autokomanda. Transparent „ЂАО ЂАЦИ“, dakle, originalno napisan ćirilicom, u čijoj formi sadržaj jedino i može biti jasan široj čitalačkoj publici, dostupan je na: <https://protestografija.cloud/photo/2947-cao-caci>.

²⁰⁰ Kragujevac

²⁰¹ Beograd, Autokomanda

Međutim, najkasnije od kreiranja „kampa“ Ćacilenda,²⁰² kako svedoče pojedine poruke sa transparenta – a što bi bilo značajno proveriti proširivanjem uzorka na brojne druge proteste po zemlji, i proširivanjem vrste građe – javljaju se naznake da se prizvuk relativne naivnosti pojma Ćaci pri njegovoj upotrebi pomalo menja. Iako se u javnosti sumnja da kampere čini suprotna struja studenata, onih „koji žele da uče“, pouzdano je da su zarad njihove zaštite pred protest *15. za 15* oko kampa nepropisno parkirani traktori u dva reda, i postavljeni kordoni policije, a što je stvorilo još veće tenzije i diskusije o eventualnom „krvavom protestu“. Tako transparenti koji se javljaju na ovom protestu nose poruke poput sledećih:

OD KOLEVKE / PA DO GROBA / NAJGORE JE / **ĆAČKO DOBA!**²⁰³

OPREZ / ĆACI UJEDA!²⁰⁴ A između dva reda teksta, centralno je pozicioniran veliki crtež s likom Miloša Pavlovića, glavnog predstavnika studenata u Ćacilendu, javnosti od ranije poznatog kao bliskog vladajućoj partiji.

DIKTATOR / I NJEGOVI / Ћ/NAZI²⁰⁵

Ovaj komentar spada u posebnu grupu poruka koje saopštavaju političke i vrednosne stavove prema glavnoj političkoj figuri, a koje su iskazane eksplicitno ili implicitno u već prezentovanim brojnim porukama koje su namenjene samom predsedniku i delimično političkom establišmentu; one ga prepoznaju kao: nepoštovaoca Ustava RS i kršioaca zakona, uzurpatora države, teroristu, fašistu pa, u datom kontekstu, i ubicu. Međutim, poruke koje do sada nisu notirane, grupišu se u zasebnu celinu prema isticanju predsednikovog zdravstvenog (mentalnog) stanja, tj. poremećaja. Primeri koji to ilustruju su sledeći:

PO NJEMU SE NIKAD / NIŠTA NEĆE ZVATI / PA ČAK NI NJEGOVI / **POREMEĆAJI**²⁰⁶

²⁰² Organizovan na javnoj zelenoj površini (u Pionirskom parku) ispred zgrade Predsedništva Srbije u centru Beograda, pred najmasovniji skup ikada održan u zemlji, 15.03.2025.

²⁰³ Beograd, 15.03.2025.

²⁰⁴ Beograd, 15.03.2025.

²⁰⁵ Beograd, 15.03.2025.; mešavinom latinice i ćirilice u poslednjoj reči, preklapanjem slova, od ćiriličnog Ћ formira se latično N.

Za svojevršno svedočanstvo o masovnoj upotrebi i prevashodno kulturnoj važnosti ovih pojmova (Ćaci i Ćacilend) može se uzeti činjenica da oni već imaju svoje Vikipedija stranice i kvazienciklopedijska *online* određenja (npr. vidi: <https://staje.rs/pojmovi/sta-je-cacilend/>), a da je broj testtova i videa načinjenih o ovom fenomenu ili inspirisan njime, sve nepregledniji.

²⁰⁶ Beograd, Autokomanda; natpis preko bledeg Vučićevog lika raskolačenih očiju; dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/1812-po-njemu-se-nikad-nista-nece-zvati-pa-cak-ni-njegovi-poremećaji>

NISI NADLEŽAN / A NISI NI / NORMALAN ²⁰⁷

NIJE **LUPUS** / ALI IMAS̄ / **DIJAGNOZU** ²⁰⁸

HEJ DOKTORE / **OVAJ** / ČOVEK JE ZA / TEBE ZREO ²⁰⁹

LEČI SE! ²¹⁰

Završna razmatranja

U uvodnom delu teksta je izneta pretpostavka o bitnosti transparentata, odnosno, njihovog značaja a u odnosu na činjenicu nedovoljnog naučnog prepoznavanja ovog sredstva političke komunikacije kao vrednog predmeta istraživačke pažnje. Štaviše, koliko mi je poznato, u momentu nastajanja ovog rada sličan etnografski ili analitički tekst bogat ovom vrstom empirijske građe nije objavljen. Zato je, između ostalog, napravljeno ovo preliminarno istraživanje, zamišljeno kao uvodnik budućim, kao početna tačka i eventualna inspiracija za dalja temeljnija interpretativna istraživanja političkih sadržaja s obzirom na to da je nastojao da pruži širu, a ne dublju perspektivu. U tom smislu, pored konkretnijih identifikovanja učesnika komunikacije (i njihovih odlika), kao i smerova u kojima se razmena odvija (načelno, horizontalno i vertikalno) te, prema identifikovanju učesnika uočavanju i društvenih i političkih podela, zatim izdvanja već pojedinih simbola kojima su poruke posredovane ali i važne pošiljaocima, kao i konkretnih sadržaja (najpre korupcije), mnoge teme koje nisu istaknute su sadržane u samim transparentima ili klasifikacijama, i moguće ih je dalje, u specifičnim kontekstima, problematizovati. Na primer, važna tema koja je, baš zato izostavljena, jeste kulturna i politička simbolika studenata; uočljivo je ne samo simboličko/kulturno, već i referencijalno svojstvo političke komunikacije, kao i, sve više povezivana oblast sa društvenim pokretima – emocionalna sfera. Takođe, tu su i latentniji, „pozadinski“ sadržaji i pitanja pristupa i transparentima i stvarnosti na koju ukazuju. Baveći se sadržajima transparentata, odnosno, time šta poručuju pošiljaoci, nemoguće je zadržati se na samom sadržaju kao stavu ili uverenju autora poruke, odnosno, kao izrazu njegove čisto subjektivno percipirane stvarnosti. Šta bi to zapravo značilo? Komunikacija je proces, i komunikacija u uslovima pobuna i protesta je dinamična, i u vremenu razvijenih

²⁰⁷ Niš

²⁰⁸ Niš. Natpis sa likom dr Hausa sa špicem i iglom u ruci; Dostupno na: <https://protestografija.cloud/photo/3009-nije-lupus-ali-imas-dijagnozu>

²⁰⁹ Niš; sa slova „j“ strelica vodi ka liku Vučića; a proveriti jer i sa „E“ ide strelica, pa deluje kao F0 (dijagnoza); Vučić predstavljen sa izraženim crvenim ustima, ovde se prepoznaje i držanje – način držanja ruku dok zakopčava sako; student medicine sa BG univerziteta drži taj transparent

²¹⁰ Beograd, 15.03.2025.

tehnologija za prenos informacija, nekada izrazito brza trampa među brojnim akterima i komunikatorima, koja zahteva posmatranje tj. interpretaciju poruka kroz susret sva tri nivoa političke stvarnosti – one neutralne, objektivne, pa i krovne, od koje se i pošlo (događaja pada nadstrešnice i smrti ljudi), one posle politički konstruisane i posredovane medijima (kojima dominira politička elita), ne bi li se takvim pređašnjim saznanjima mogla interpretirati subjektivna obrada već primljenih poruka posredno ili neposredno. U tom smislu, o značaju izučavanja transparenata zarad pokušaja „pravljenja preseka“ ili „etnografskog mapiranja“ stvarnosti kakvom je protestanti (političkih aktera bez institucionalne moći) doživljavaju, bez uključivanja drugih specifičnih, sekundarnih izvora informacija, nije moguća. Drugim rečima, oni su samo *jedan od* medijuma u igri razmene, i nemoguće ih je posmatrati u samo jednom okviru, ili kontekstu – konteksta je gotovo koliko i (pod)tema. Tim pre bi adekvatna i temeljna analiza sadržaja poruka (i drugih kategorija) mogla zaista da učini vidljivom, u istorijskoj perspektivi vremena, jedan dinamičan trenutak i nijanse stvarnosti koje su skrivene – u daleko značajnijoj razmeri nego što je, nadam se, učinio ovaj uvodnik – i načini onaj presek stanja stvarnosti koji bi odgovarao na to: ko, kome, kako i šta, ali i zašto? Cilj bi bilo kako samo svedočanstvo, ali i bar delimično detektovanje šta je *to* (koji su to segmenti objektivne i konstruisane stvarnosti) na šta su ljudi najviše reagovali u porukama koje su dobijali od političkog establišmenta, odnosno, šta je to što je njima iz te stvarnosti bilo bitno, a šta nije. Na primer, možemo se konkretno pitati zašto su se zapatili kao varirani motiv ćaciji koji su, recimo, možda mogli biti analogni primerima nekakvih verbalnih lapsusa, te u javnosti proći gotovo neprimećeno? Koja su, dakle, uverenja koja stoje u pozadini (kao deo političke kulture, frustracija, emocionalnih stavova, predrasuda i sl.) na koja se ova ili neke druge dnevne teme „lepe“? Slično tome, zašto je učesnicima bilo važno da se samoidentifikuju sa društvenim ulogama ili, recimo, mestima stanovanja da bi izrazili svoju podršku? Šta su iz tih pozicija zapravo govorili i o sebi, ali i o društvu u kojem žive ili njegovm segmentima? I odakle toliko „ljubavi na ulici“ i toliko „pumpi“ koje su potrebne da je ožive i održe? Na šta zaista iz ovdašnje društvene i političke stvarnosti ukazuju ovi detektovani – „reanimirani“ i novouspostavljeni – simboli, i odakle toliko otvorenosti da se oni prigle?

Reference

- Arato, Andrew and Jean L. Cohen. 2017. “Civil society, populism and religion”. *Constellations* 24: 283-295. DOI: 10.1111/1467-8675.12312
- Balandije, Žorž. 1997. *Politička antropologija*. Beograd: XX vek.
- Callies, Marcus. 2023. “Politics and fan communication in football stadia in Germany – a multimodal linguistic analysis of protest banners.” *Soccer & Society* 24 (7): 958-973. DOI: 10.1080/14660970.2023.2250661

- Cvetković, Srđan i Dragomir Bondžić. 2017. „Oblici studentskog otpora komunističkom režimu u Srbiji 1945–1990“. *Istorija 20. veka* 35 (1): 125-147. DOI:10.29362/ist20veka.2017.1.cve.125-147
- Čulig, Benjamin, Ksenija Klasnić, Jelena Jakšić, Danijela Lucić i Martina Putar Novoselec. 2013. *Znanje (ni)je roba: Empirijska analiza jednog studentskog prosvjeda*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Đorđević, Jelena. 1993. „Simbol“. U *Enciklopedija političke kulture*, uredili Milan Matić i Milan Podunavac, 1037-1042. Beograd: Savremena knjiga.
- Đorđević, Toma. 1993. „Komunikacija“. U *Enciklopedija političke kulture*, uredili Milan Matić i Milan Podunavac, 493-496. Beograd: Savremena knjiga.
- Đukić, Marina. 2017. „Medijsko uokviravanje prosvjeda na Filozofskom fakultetu u Zagreb“. *CM: Communication and Media* 12(4): 5-40.
- Eriksen, Tomas Hilan. 2014. *Šta je socijalna antropologija?* Beograd: Karpos.
- Eve, George W. 1908. “Banners in pageantry”. *Journal of the Royal Society of Arts* 56 (2885): 392-398.
- Fiket, Irena, Zoran Pavlović i Gazela Pudar Draško. 2017. *Političke orijentacije građana Srbije: Kartografija nemoći*. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung. <https://rifftd.institfdt.bg.ac.rs/handle/123456789/1718>
- Gergen, Kenneth. 1997. *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Habermas, Jürgen. 2012. *Javno mnjenje: istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva*. Novi sad: Mediterran Publishing.
- Hajmz, Del. 1980. *Etnografija komunikacije*. Beograd: BIGZ.
- Hatuka, Tali. 2018. *The Design of Protest: Choreographing Political Demonstrations in Public Space*. Austin: University of Texas Press.
- Hejvud, Endrju. 2004. *Politika*. Beograd: Clio.
- Hejvud, Pol. 2009. „Korupcija“. U *Enciklopedija društvenih nauka 1*, uredili Adam Kuper i Džesika Kuper, 663-666. Beograd: Službeni Glasnik.
- Hendry, Joy and C. W. Watson. 2001. Introduction to *An Anthropology of Indirect Communication*, edited by Joy Hendry and C. W. Watson, 1-15. London and New York: Routledge.
- Ilić, Vladimira. 2014. „Empatija kao strategija premošćavanja jaza između političara i stanovništva Srbije“. *Etnoantropološki problemi* 8 (4): 955-976. DOI: 10.21301/EAP.v9i4.8
- Kanzleiter, Boris. 2009. „1968. u Jugoslaviji – Tema koja čeka istraživanje“. U *Društvo u pokretu: Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, uredili Đorđe Tomić i Petar Atanacković, 30-48. Novi Sad: Cenzura.
- Kavain, Vlaho. 2019. „Urbani protesti u Novom Zagrebu: Zašto dolazi do organiziranja urbanih protesta u Novom Zagrebu? Procesi ugrožavanja javnih prostora“. *Mali Levijatan* 6 (1): 120-139.
- Kejnovan, Margaret. 2009. „Populizam“. *Enciklopedija društvenih nauka 2*, uredili Adam Kuper i Džesika Kuper, 1035-1037. Beograd: Službeni Glasnik.
- Kovačić, Marko. 2014. „Studenti kao društveni i politički subjekt“. *Političke perspektive* 4 (2): 43-60.

- Krstić, Aleksandar, Ana Milojević i Jelena Kleut. 2018. „Vizuelno uokvirivanje protesta Protiv diktature“. *CM Komunikacija i mediji* 44:57-92. doi: 10.5937/com-man13-20797
- Laraña, Enrique, Hank Johnston and Joseph R. Gusfield. 1994. *New Social Movements: From Ideology to Identity*. Philadelphia: Temple University Press.
- Johnston, Hank, Enrique Laraña and Joseph R. Gusfield. 1994. “Identities, Grievances, and New Social Movements”. In *New Social Movements: From Ideology to Identity*, etided by Enrique Laraña, Hank Johnston and Joseph R. Gusfield, 3-35. Philadelphia: Temple University Press.
- Lič, Edmund. 2007. *Kultura i komunikacija*. Beograd: XX vek.
- Manić, Željka. 2017. *Analiza sadržaja u sociologiji*. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Margalit, Avišaj. 1998. *Pristojno društvo*. Beograd: Radio B92.
- Marjanić, Suzana. 2010. „Performans, akcija i ono političko“. U *Krležini dani u Osijeku 2009. Hrvatska drama i kazalište i društvo*, uredio Branko Hećimović, 268-281. Zagreb, Osijek: Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta; Hrvatsko narodno kazalište u Osijeku; Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- McNaira, Brian. 2018. *An Introduction to Political Communication*. Sixth Edition. New York: Routledge.
- Mesić, Milan. 2009. “Hrvatski studentstki pokret – pokušaj teorijske analize“. *Politička misao* 46 (4): 79-101.
- Miklavcic, Alessandra. 2008. “Slogans and Graffiti: Postmemory among Youth in the Italo-Slovenian Borderland. *American Ethnologist* 35 (3): 440-453. DOI: 10.1111/j.1548-1425.2008.00045.x
- Morlino, Leonardo. 2009. “Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion?” *European Political Science Review* 1 (2): 273–296. DOI:10.1017/S1755773909000198
- Naumović, Slobodan. 1995. „Ustaj seljo, ustaj rode: Simbolika seljaštva i politička komunikacija u novijoj istoriji Srbije“. *Godišnjak za društvenu istoriju* 2 (2): 39-63.
- Pavlović, Vukašin. 1993. „Društveni pokreti“. U *Enciklopedija političke kulture*, uredili Milan Matić i Milan Podunavac, 274-282. Beograd: Savremena knjiga.
- Petrović, Duško. 2011. „Analiza političkih aspekata studentske blokade Filozofskog fakulteta u Zagrebu: metoda i strategija studentstke blokade“. *Studia ethnologica Croatica* 23: 327-347.
- Petrović, Jelisaveta. 2018. „Protestna politika u digitalno doba – Slučaj *Protesta protiv diktature*“. U *Srbija u uslovima globalne krize neoliberalnog oblika kapitalističke regulacije*, uredile Jelena Pešić, Vera Backović i Anđelka Mirkov, 127-146. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja.
- Petrović Trifunović, Tamara. 2017. „Artikulacija otpora u diskursu o protestima 1996/97. u Srbiji: Politička borba vođena jezikom kulture i simboličke geografije“. *Sociologija* 59 (4): 476-496. DOI: 10.2298/SOC1704476P
- Prosic-Dvornic, Mirjana. 1993. “Enough” – Student Protest ’92. The Youth of Belgrade in Quest of “Another Serbia”. *Anthropology of East Europe Review* 11 (1-2): 129–130.

- Prosic-Dvornic, Mirjana. 2020 (1998). „The Topsy Turvy Days Were There Again. Student and Civil Protest in Belgrade and Serbia, 1996/1997“. *Anthropology of East Europe Review* 16 (1): 120-151.
- Shifman, Limor. 2014. *Memes in Digital Culture*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Slavujević, Zoran. 2010. „Institucije političkog sistema – umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju, sredstvo vladavine nad građanima“. U *Kako građani Srbije vide tranziciju: istraživanje javnog mnjenja tranzicije*, uredio Srećko Mihailović, 59-86. Beograd: Friedrich Ebert Stiftung.
- Spasić, Ivana. 2011. „Političari kao apsolutni drugi: kako građani Srbije opisuju profesionalne političke delatnike“. U *Ustav i demokratija u procesu transformacije: zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Država i demokratija u procesu evropeizacije Srbije“*, uredio Milan Podunavac, 181-193. Beograd: Fakultet političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije.
- Stojiljković, Zoran. 2011. „Politički kapital i kultura (ne)poverenja: slučaj Srbija“. U *Ustav i demokratija u procesu transformacije: zbornik radova sa međunarodne naučne konferencije „Država i demokratija u procesu evropeizacije Srbije“* (Beograd, 27-29. maj 2011. godine), uredio Milan Podunavac, 161-180. Beograd: Fakultet političkih nauka – Udruženje za političke nauke Srbije.
- Street, John. 2003. *Masovni mediji, politika i demokratija*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Tomić, Đorđe. 2009. „Ulične studije – Odsek: protest! Studentski protesti tokom 'ere Milošević'“. U *Društvo u pokretu: Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, uredili Đorđe Tomić i Petar Atanacković, 184-231. Novi Sad: Cenzura.
- Viser i Klark. 2009. „Stav.“ *Enciklopedija društvenih nauka 2*, uredili Adam Kuper i Džesika Kuper, 1372-1375. Beograd: Službeni Glasnik.
- Žikić, Bojan. 2013. *Slike u izlogu. Kulturne predstave o Evropskoj uniji kao sredstvo opisivanja paralelne stvarnosti stanju u Srbiji 1991-2011*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Vladimira Ilić

The Institute of Ethnology and Anthropology,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade
vladimira.ilic@f.bg.ac.rs

*Protest “Bitnish”: Political Communication Through Banners
at Student Protests in Serbia (2024/2025)*

This introductory paper focuses on protest banners, interpreted as a form of *protest bitnish*—a coined expression combining the notions of significance (*bitan*) and triviality (*sitniš*). In other words, banners are considered both as supplementary tools of grassroots political communication within significant

political contexts and as indicators of how protest participants subjectively experience the political reality in Serbia. The empirical material was collected between December 2024 and March 2025 through field observation, note-taking, and photography, as well as via media sources. The research covers seven major protests involving students and citizens, held in Serbia's university centers: Belgrade, Novi Sad, Kragujevac, Novi Pazar, and Niš. This study does not aim to provide a deep or groundbreaking content analysis of the banners from these protest events. Rather, drawing on general communication theory and, more specifically, political communication theory, it seeks to offer one possible classification of the extensive and dispersed empirical material, along with accompanying analytical commentary. The goal is to explore, at least partially, the potential of protest banners as a subject of scientific research—one that has so far been largely neglected—and to propose guidelines for future, thematically diverse and analytically more thorough studies of specific political communication and/or particular features of the student movement in question.

Keywords: banners, protests, political communication, students, citizens, politicians, Serbia

Bitniš de protestation: communication politique au moyen des bannières des manifestations étudiantes de 2024/2025 en Serbie

L'objet de ce travail introductif sont les bannières comme une sorte de *bitniš* de protestation supposé – littéralement *petite monnaie importante* – ce qui veut dire que d'un côté elles représentent des moyens d'accompagnement pour la communication politique « d'en bas » à l'intérieur des contextes politiques importants, alors que de l'autre, elles deviennent des indicateurs de la manière dont la réalité politique serbe est subjectivement vécue par les manifestants. Le matériel empirique a été collecté de décembre 2024 jusqu'en mars 2025, par l'observation, la notation et la prise de photographies des bannières en partie sur le terrain, et en partie dans les médias. La recherche recouvre sept grandes manifestations des étudiants et des citoyens qui se sont déroulées dans les centres universitaires de Serbie: Belgrade, Novi Sad, Kragujevac, Novi Pazar et Niš. L'intention de cette recherche n'est pas d'offrir une analyse profonde et innovante des contenus des bannières utilisées lors des manifestations mentionnées, mais en s'appuyant sur la théorie générale de la communication et, plus particulièrement, de la communication politique, de proposer une des classifications possibles du matériel empirique vaste et « éparpillé », accompagné de commentaires analytiques, afin d'étudier, du moins en partie, le potentiel des bannières comme objet des recherches scientifiques jusqu'à présent presque complètement négligé, puis de proposer les lignes directrices pour des études

ultérieures, thématiquement variées et analytiquement plus approfondies de la communication politique concrète et/ou de certaines caractéristiques du mouvement étudiant concret.

Mots clés: bannières, manifestations, communication politique, étudiants, citoyens, hommes politiques, Serbie

Primljeno / Received: 2.04.2025.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 16.06.2025.